

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત ઉચ્ચ અદાલત

માનનીય ન્યાયાધીશો:

પી.આર. ગોકુલાકૃષ્ણન, એ.એમ. એહમદી, આર.એ. મહેતા

અવંતી ઓર્ગેનાઇઝેશન વિરુદ્ધ સક્ષમ સત્તાધિકારી અને અધિક કલેક્ટર, શહેરી
જમીન ટોચમર્યાદા, રાજકોટ

વિશેષ દીવાની અરજી નં. ૨૨૨૦/૧૯૮૬; ૩૫૬૭/૧૯૮૬;

ફેસલ થયા તારીખ - ૨૮-૧૦-૧૯૮૮

ઉદ્દેખિત કાયદાઓ અને નિયમો:

ભારતનું બંધારણ અનુચ્છેદ-૧૪૧, ૨૨૬

કાયદાના મુદ્દાઓ:- ભારતનું બંધારણ-અનુચ્છેદ ૧૪૧-અનુચ્છેદ ૨૨૬-
સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા તમામ અદાલતો માટે બંધનકર્તા જાહેર કરાયેલો કાયદો-અમુક
રિટ જારી કરવાની ઉચ્ચ અદાલતોની સત્તા.

અનુસરાયેલ ચુકાદા:

૧. અમદાવાદ મેન્યુ. અને કેલિકો પ્રિન્ટિંગ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ
વર્કમેન, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૧ એસ.સી. ૯૬૦:૧૯૮૧ (૨)

એસ.સી.સી. ૬૬૩:૧૯૮૧ (૧) સ્કેલ ૫૧૫:૧૯૮૧ (૩)
એસ.સી.આર. ૨૩૩:૧૯૮૧ યુજે ૩૫૦

૨. ઇન્ડિયન ઓઇલ કોર્પોરેશન લિમિટેડ વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય,
એ.આઇ.આર. ૧૯૮૬ એસ.સી. ૧૭૮૦:૧૯૮૬ (૪)
એસ.સી.સી. ૧૪૬:૧૯૮૬ (૨) સ્કેલ ૨૩૩:જેટી
૧૯૮૬(૧)૩૨:૧૯૮૬ (૩) એસ.સી.આર. ૫૫૩
૩. એમ.પી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા,
એ.આઇ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૬૭૧:૧૯૬૬ (૧)
એસ.સી.આર. ૪૬૬:૧૯૬૬ (૧) એસસીજે ૨૦૪:૧૯૬૬
એમએચએલજે ૨૪૯:૧૯૬૬ એમ.પી.એલ.જે. ૨૫૬
૪. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. ઓલ ઇન્ડિયા સર્વિસીસ પેન્શનર્સ
એસોસિએશન, એ.આઇ.આર. ૧૯૮૮ એસ.સી. ૫૦૧:૧૯૮૮
(૨) એસ.સી.સી. ૫૮૦:૧૯૮૮ (૧) સ્કેલ ૯૩:જેટી ૧૯૮૮
(૧) ૯૬:૧૯૮૮ (૨) એસ.સી.આર. ૬૯૭
૫. કોચીન પોર્ટ ટ્રસ્ટના કામદારો વિરુદ્ધ કોચીન પોર્ટ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટી
મંડળ, એ.આઇ.આર. ૧૯૭૮ એસ.સી. ૨૮૩

સંદર્ભ લેવાયેલ ચુકાદા:

૧. બેની પ્રસાદ વિ. જિલ્લા ન્યાયાધીશ અલ્હાબાદ, એ.આઇ.આર.
૧૯૮૨ બધા ૧૦૩
૨. કે. આઇ. શેફર્ડ વિ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, એ.આઇ.આર. ૧૯૮૮
એસ.સી. ૬૮૬:૧૯૮૭ (૪) એસ.સી.સી. ૪૩૧:૧૯૮૭ (૨)
સ્કેલ ૫૯૯: જેટી ૧૯૮૭ (૩) ૬૦૦:૧૯૮૮ (૧) એસ.સી.આર.
૧૮૮

૩. એમ:રાજ રેસ્ટોરન્ટ અને અન્ય વિ. દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન,
એ.આઈ.આર. ૧૯૮૨ એસ.સી. ૧૧૫૦:૧૯૮૧ (૪)
એસ.સી.સી. ૧૬૮:૧૯૮૧ ચુજે ૭૦૫:૧૯૮૧ એસ.સી.સી. (એલ
એન્ડ એસ) ૫૯૫:૧૯૮૧ (૪૩) એફએલઆર ૩૨૬
૪. નંદકિશોર વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૨
એમ.પી. ૩૩
૫. નિર્મલાબેન મણિલાલ દોશી વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, ૧૯૮૪ ૧
જી.એલ.આર. ૩૨૨:૧૯૮૫ જી.એલ.એચ. ૨૨૨:૧૯૮૫ એર
ગુજ ૪૭:૧૯૮૩એ.આઈ.જે.ઈ.એલ. એચ.સી. ૨૦૮૭૪૧
૬. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા વિ. જ્યોતિ પ્રકાશ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૧
એસ.સી. ૧૦૯૩:૧૯૭૧ (૧) એસ.સી.સી. ૩૯૬:૧૯૭૧ (૩)
એસ.સી.આર. ૪૮૩:૧૯૭૧ (૨).એસસીજે ૫૦૧:૧૯૭૧ (૨)
એસએલઆર ૨૦૩

ઉપસ્થિતિ:

ડી.યુ. શાહ, એમ.ડી. પંડ્યા, એમ.આઈ. હવા, સુરેશ એમ. શાહ

ટાંકવામાં આવેલ સમાન કેસો:

૧૯૮૯ (૧) જી.એલ.આર. ૫૮૬:૧૯૮૯ (૧) જી.એલ.એચ. ૪૦૦

ન્યાયાધીશ: -

ન્યાયમૂર્તિ એ.એમ. એહમદી

૧. અર્બન લાર્ડ (સીલિંગ એન્ડ રેગ્યુલેશન) એક્ટ, ૧૯૭૬ નં. ૩૩/૧૯૭૬ (ત્યારબાદ તેને એક્ટ કહેવામાં આવે છે) શહેરી સમૂહમાં ખાલી જમીન પર ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ જમીનના સંપાદન માટે ટોચમર્યાદા લાદવાની જોગવાઈ કરવા માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો જેથી આવી જમીન પર ઇમારતોના નિર્માણનું નિયમન કરી શકાય અને તેની સાથે જોડાયેલી બાબતો માટે શહેરી જમીનને અમુક વ્યક્તિઓના હાથમાં સાંકડી થતી અટકાવી શકાય અને તેમાં અટકળો અને નફાખોરી અટકાવી શકાય અને સામાન્ય હિતને પહોંચી વળવા માટે શહેરી સમૂહમાં જમીનની સમાન વહેંચણી કરી શકાય.તે ગુજરાત રાજ્યને લાગુ કરવામાં આવ્યું હતું અને તરત જ અમલમાં આવ્યું હતું. કાયદામાં ઉપયોગમાં લેવાતી વિવિધ શરતો અને અભિવ્યક્તિની વ્યાખ્યા કાયદાની કલમ ૨માં જોવા મળે છે. કલમ ૩ આદેશ આપે છે કે કોઈ પણ વ્યક્તિ એવા પ્રદેશોમાં ટોચમર્યાદાની મર્યાદાથી વધુ જમીન ધરાવવા અને ખાલી કરવા માટે હકદાર રહેશે નહીં કે જેના પર કાયદો અધિનિયમના પ્રારંભ પર અને ત્યારથી લાગુ થાય છે સિવાય કે અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવે.અભિવ્યક્તિ ટોચમર્યાદા એટલે કલમ ૪ માં ઉદ્દેખિત ટોચમર્યાદા. અનુસૂચિ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૪ દરેક વ્યક્તિ માટે શહેરી સમૂહમાં ટોચમર્યાદાની મર્યાદા સૂચવે છે, જે સમૂહની શ્રેણીના આધારે કલમ ૬ (૧) દરેક વ્યક્તિને આદેશ આપે છે કે જેની પાસે ૧૭મા દિવસે અથવા તે પછી ટોચમર્યાદાની મર્યાદાથી વધુ ખાલી જમીન હતી.ફેબ્રુઆરી, ૧૯૭૫માં અને કાયદાની શરૂઆત પહેલાં અને આવા પ્રારંભ સમયે ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીન ધરાવતી દરેક વ્યક્તિએ, તમામ ખાલી જમીનો અને અન્ય કોઈ

પણ જમીન કે જેના પર તેની પાસે રહેઠાણ એકમ હોય કે ન હોય તેવી ઇમારત હોય અને તે ટોચમર્યાદાની મર્યાદાની અંદરની ખાલી જમીનો કે જેને તે જાળવી રાખવા માંગે છે, તેના સ્થાન વિસ્તાર મૂલ્ય અને અન્ય વિગતો નિર્દિષ્ટ કરીને અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા સક્ષમ અધિકારી સમક્ષ નિવેદન દાખલ કરવું. કલમ ૭ એવા કિસ્સાઓ સાથે સંબંધિત છે કે જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા રાખવામાં આવેલી ખાલી જમીન બે અથવા વધુ સક્ષમ અધિકારીઓના અધિકારક્ષેત્રમાં આવેલી હોય. કલમ ૮ જે આપણા હેતુઓ માટે સુસંગત છે તેને અહીં દર્શાવી છે:

["૮ (૧) કલમ ૬ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલા નિવેદનના આધારે કહેવામાં આવ્યું છે કે સક્ષમ અધિકારીને યોગ્ય લાગે તેવી તપાસ પછી સક્ષમ અધિકારી કલમ ૬ હેઠળ નિવેદન દાખલ કરનાર વ્યક્તિના સંદર્ભમાં ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ તૈયાર કરશે.]

[(૨) દરેક નિવેદન પેટાકલમ હેઠળ તૈયાર કરવામાં આવે છે. (૧) તેમાં નીચેની વિગતો હશે, એટલે કે:

[(૧) વ્યક્તિનું નામ અને સરનામું;]

[(૨) તમામ ખાલી જમીનો અને અન્ય કોઈ જમીન કે જેના પર એવી વ્યક્તિ પાસે રહેઠાણ હોય કે ન હોય, તેની વિગતો;

[(૩) ખાલી જમીનની વિગતો કે જેને આવી વ્યક્તિ ટોચમર્યાદાની મર્યાદામાં રાખવા માંગે છે;]

[(૪) ખાલી જગ્યામાં વ્યક્તિના યોગ્ય હક અથવા હિતની વિગતો અને

[(૫) સૂચવવામાં આવે તેવી અન્ય વિગતો.]

[(૩) ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ એવી રીતે રજૂ કરવામાં આવશે કે જે સંબંધિત વ્યક્તિઓ પર સૂચવવામાં આવે અને તેની સાથે નોટિસ પણ આપવામાં આવશે કે જેમાં તેમને કોઈ વાંધો હોય. ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ તેની સેવાની ત્રીસ દિવસની અંદર પસંદ કરવામાં આવશે.]

[(૪) સક્ષમ અધિકારી પેટા કલમ (૩) માં ઉલ્લેખિત નોટિસમાં નિર્દિષ્ટ સમયગાળાની અંદર અથવા સક્ષમ અધિકારી દ્વારા કોઈપણ સારા અને પૂરતા કારણોસર નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તેવા વધુ સમયગાળાની અંદર, જે વ્યક્તિને ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટની નકલ તે પેટા-કલમ હેઠળ આપવામાં આવી છે, તે વ્યક્તિ પાસેથી પ્રાપ્ત કોઈપણ વાંધાને યોગ્ય રીતે ધ્યાનમાં લેશે. અને સક્ષમ સત્તાધિકારી, વાંધાજનકને સાંભળવાની વાજબી તક આપ્યા પછી, તેને યોગ્ય લાગે તેવા આદેશો પસાર કરશે.]

કલમ ૮ એ શરત મૂકે છે કે કલમ ૮ ની પેટાકલમ (૪) હેઠળ પ્રાપ્ત થયેલા વાંધાઓ, જો કોઈ હોય તો, તેના નિકાલમાં ફેરફાર થાય છે. સક્ષમ અધિકારી, વાંધાઓ પર પસાર કરાયેલા આદેશો અનુસાર ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટમાં જરૂરી હોય તેવા ફેરફારો કર્યા પછી, સંબંધિત વ્યક્તિ દ્વારા ટોચમર્યાદાની મર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીન નક્કી કરશે અને આવા નિવેદનની એક નકલ સંબંધિત વ્યક્તિને આપશે. કલમ ૧૦ (૧) સક્ષમ સત્તામંડળને આદેશ આપે છે કે તે સામાન્ય જનતાની માહિતી માટે જાહેરનામું બહાર પાડશે જેમાં આવી વ્યક્તિ દ્વારા રાખવામાં આવેલી ખાલી જમીનની ટોચમર્યાદાની મર્યાદા કરતાં વધુ વિગતો આપવામાં આવે અને જણાવ્યું કે આવી ખાલી જમીન સંબંધિત રાજ્ય સરકાર દ્વારા સંપાદન કરવામાં આવશે અને તેમાં રસ ધરાવતી તમામ વ્યક્તિઓના

દાવાઓ આવી જમીનમાં તેમના હિતોના સ્વરૂપની વિગતો આપીને કરી શકાય છે.પેટા-કલમ (૨) હેઠળ સક્ષમ સત્તામંડળે ખાલી જમીનમાં રસ ધરાવતી વ્યક્તિઓના દાવાઓ પર વિચાર કરવો પડશે, તેને યોગ્ય લાગે તેવા આદેશોની પ્રકૃતિ અને હદ નક્કી કરવી પડશે.પેટાકલમ(૩) કલમ ૧૦ હવે રજૂ કરી છે:

["૧૦.(૩) પેટાકલમહેઠળ જાહેરનામાના પ્રકાશન પછી કોઈપણ સમયે. (૧), સક્ષમ અધિકારી સંબંધિત રાજ્યના સત્તાવાર રાજપત્રમાં પ્રકાશિત સૂચના દ્વારા જાહેર કરી શકે છે કે પેટા-કલમ (૧) હેઠળ પ્રકાશિત સૂચનામાં ઉલ્લેખિત વધારાની ખાલી જમીન જાહેરનામામાં નિર્દિષ્ટ કરી શકાય તેવી તારીખથી અમલમાં આવી રાજ્ય સરકાર દ્વારા સંપાદન કરવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવશે અને આવી જાહેરાત પ્રકાશિત થયા પછી, આવી જમીન આમ નિર્દિષ્ટ તારીખથી તમામ બોજોથી સંપૂર્ણપણે મુક્ત રાજ્ય સરકારમાં નિહિત હોવાનું માનવામાં આવશે.]

જમીન રાજ્ય સરકારમાં નિહિત થવા પર, પેટા-કલમ (૫) સક્ષમ અધિકારીને આવી જમીનનો કબજો ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિને નોટિસની સેવાની ત્રીસ દિવસની અંદર રાજ્ય સરકાર અથવા તેના વિધિવત અધિકૃત અધિકારીને આત્મસમર્પણ કરવા અથવા તેનો કબજો પહોંચાડવાનો આદેશ આપવાનો અધિકાર છે. પેટાકલમ (૬) પેટા-કલમ હેઠળ કરવામાં આવેલા આદેશનું પાલન કરવાનો ઇનકાર કરતી અથવા નિષ્ફળ રહેતી વ્યક્તિ પાસેથી ખાલી જમીનનો કબજો મેળવવા માટે જો જરૂરી હોય તો બળનો ઉપયોગ કરવાની સત્તા રાજ્ય સરકાર અથવા સંબંધિત અધિકૃત અધિકારીને આપે છે. કલમ ૧૧ ની પેટાકલમ ૫ કાયદાની કલમ ૧૦ હેઠળ સંપાદન કરેલી ખાલી જમીન માટે રકમની

ચુકવણીની જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૨૩ અને ૨૪ સૂચવે છે કે આ રીતે સંપાદન કરેલી ખાલી જમીનનો નિકાલ રાજ્ય સરકાર દ્વારા કેવી રીતે કરવો પડશે.

૨. તેથી, કાયદાની કલમ ૬ થી ૧૧ ની જોગવાઈઓની યોજના પરથી સ્પષ્ટ છે કે ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીન ધરાવતી દરેક વ્યક્તિએ સક્ષમ અધિકારી સમક્ષ તેની વિગતો આપતું નિવેદન દાખલ કરવું આવશ્યક છે. આમ કરતી વખતે, તે ટોચમર્યાદાની મર્યાદામાં ખાલી જમીનનો ઉલ્લેખ કરી શકે છે જેને તે જાળવી રાખવા માંગે છે. આવા નિવેદનના આધારે સક્ષમ સત્તામંડળે એક ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ તૈયાર કરવું પડે છે જેમાં કેટલીક વિગતો હોય છે, જેમાં ખાલી જમીનના સંદર્ભમાં તે મહત્તમ મર્યાદામાં રાખવા માંગે છે. આ રીતે તૈયાર કરાયેલ ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ પછી સંબંધિત વ્યક્તિને આપવું આવશ્યક છે અને તેના વાંધાઓ, જો કોઈ હોય તો, તેને અંતિમ સ્વરૂપ આપતા પહેલા સક્ષમ અધિકારી દ્વારા ધ્યાનમાં લેવા આવશ્યક છે. વાંધાઓ પર પસાર કરાયેલા આદેશો અનુસાર ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટને અંતિમ સ્વરૂપ આપવામાં આવે અને અંતિમ નિવેદન તૈયાર કરવામાં આવે અને સંબંધિત પક્ષને આપવામાં આવે તે પછી, સંમતિ આપનાર સત્તામંડળે સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામું બહાર પાડીને સંબંધિત વ્યક્તિ દ્વારા રાખવામાં આવેલી વધારાની ખાલી જમીન જણાવવી જરૂરી છે. આ જાહેરનામું રાજ્ય સરકાર દ્વારા સંપાદન કરવામાં આવનારી વધારાની ખાલી જમીનનો સંકેત આપશે અને તેમાં રસ ધરાવતી વ્યક્તિઓને આવી જમીનમાં તેમના હિતની પ્રકૃતિ દર્શાવતા તેમના દાવા દાખલ કરવા માટે બોલાવશે. ત્યારબાદ સક્ષમ

સત્તામંડળે એવું જાહેર કરતું બીજું જાહેરનામું બહાર પાડવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે વધારાની ખાલી જમીન નિર્દિષ્ટ તારીખથી રાજ્ય સરકાર દ્વારા સંપાદન કરવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવશે અને તે પછી આવી જમીન તમામ બોજોથી મુક્ત રાજ્ય સરકારમાં સંપૂર્ણપણે નિહિત થશે. ત્યારબાદ સક્ષમ અધિકારી આવી જમીનનો કબજો લઈ શકે છે. કલમ ૧૧ દ્વારા જોગવાઈ કરાયેલ જમીન માટે વળતર ચૂકવવું પડશે અને ત્યારબાદ કાયદાની કલમ ૨૩ અને ૨૪ દ્વારા સૂચવ્યા મુજબ આવી જમીનનો નિકાલ કરી શકાય છે. હવે આપણે કલમ ૨૦ વાંચી શકીએ છીએ જે નીચે મુજબ છે: –

["૨૦.(૧) આ પ્રકરણની ઉપરોક્ત કોઈપણ જોગવાઈઓમાં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, –

[(એ) કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસે ખાલી જમીન હોય તો તે ટોચમર્યાદા કરતાં વધારે હોય અને રાજ્ય સરકારને પોતાની જાતે અથવા અન્યથા સંતોષ થાય કે, આવી જમીનના સ્થાનને ધ્યાનમાં રાખીને, જે હેતુ માટે આવી જમીનનો ઉપયોગ કરવામાં આવી રહ્યો છે અથવા તેનો ઉપયોગ કરવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવી છે અને કેસના સંજોગોમાં જરૂરી હોય તેવા અન્ય સંબંધિત પરિબલોને ધ્યાનમાં રાખીને, જાહેર હિતમાં આવું કરવું જરૂરી અથવા અનુકૂળ છે, જેથી સરકાર આદેશ દ્વારા, આદેશમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તેવી શરતોને આધિન, જો કોઈ હોય તો, આવી ખાલી જમીનને પ્રકરણની જોગવાઈઓમાંથી મુક્તિ આપી શકે છે.]

[(બી) જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીન ધરાવે છે અને રાજ્ય સરકારને તેના પોતાના પ્રસ્તાવ પર અથવા અન્યથા સંતોષ થાય છે કે આ પ્રકરણની જોગવાઈઓને લાગુ કરવાથી આવી વ્યક્તિને

અનુચિત મુશ્કેલી થશે, તો સરકાર આદેશ દ્વારા, આદેશમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તેવી શરતોને આધિન, આ પ્રકરણની જોગવાઈઓમાંથી આવી ખાલી જમીનને મુક્તિ આપી શકે છે:

[પરંતુ આ ખંડ હેઠળ કોઈ આદેશ કરવામાં આવશે નહીં સિવાય કે આમ કરવાના કારણો લેખિતમાં નોંધવામાં આવે.]

[(૨) જો કોઈ પણ સમયે રાજ્ય સરકારને સંતોષ થાય કે પેટા-કલમની કલમ (એ) અથવા કલમ, (બી) હેઠળ કોઈ છૂટ હોય તેવી કોઈપણ શરતો (૧) જો કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા મંજૂરી આપવામાં આવે તો તેનું પાલન કરવામાં ન આવે તો, રાજ્ય સરકાર આદેશ દ્વારા, આવી વ્યક્તિને સૂચિત ઉપાડ સામે રજૂઆત કરવા માટે વાજબી તક આપ્યા પછી આવી મુક્તિ પાછી ખેંચવા માટે સક્ષમ રહેશે અને તે પછી આ પ્રકરણની જોગવાઈઓ તે મુજબ લાગુ થશે.

[ઉપર દર્શાવેલ કાયદાની યોજનાની પૃષ્ઠભૂમિમાં નિર્ધારણ માટે બે પ્રશ્નો ઉભા થાય છે, એટલે કે, (૧) શું રાજ્ય સરકાર કાયદાની કલમ ૨૦ (૧) (એ) હેઠળ કરવામાં આવેલી મુક્તિ અરજીને નકારી કાઢતાં પહેલાં સંબંધિત વ્યક્તિ અથવા તેના એજન્ટની વ્યક્તિગત સુનાવણી કરવા માટે બંધાયેલી છે, એટલે કે, પ્રેક્ષકોનો અધિકાર; અને (૨) કાયદાની કલમ ૮ (૧) હેઠળ ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ તૈયાર કરવામાં આવે તે પહેલાં કાયદાની કલમ ૨૦ (૧) (એ) હેઠળ કરવામાં આવેલી અરજી પર રાજ્ય સરકારે નિર્ણય લેવો જોઈએ કે કેમ -]

૩. નિર્મલાબેન મણિલાલ દોશી વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, ૨૫ (૧) ૧૯૮૪ (૧) જી.એલ.આર. ૩૨૨ (= ૧૯૮૫ જી. એલ. એચ. ૨૨૨) માં ન્યાયમૂર્તિ

એન. એચ. ભટ્ટ અને ન્યાયમૂર્તિ બી. એસ. કાપડિયાની બનેલી આ અદાલતની ખંડપીઠે ચોક્કસપણે આ જ બે પ્રશ્નો વિચારણા માટે રજૂ કર્યા હતા.પ્રથમ પ્રશ્ન પર કોર્ટે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

["એવું સારી રીતે કહેવામાં આવે છે કે કલમ ૨૦ (૧) (એ) હેઠળ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવાના હેતુથી સરકાર દ્વારા તપાસ કરવાની જરૂર હોય તેવા તથ્યોના જટિલ વર્ણપટમાં, જે સત્તાઓ સંપૂર્ણ સત્તાઓ નથી, પરંતુ ફરજ સાથે જોડાયેલી સત્તાઓ છે, સરકાર પાસે તેની સમક્ષ સામગ્રીની યોગ્ય રજૂઆત હોવી જોઈએ. ઘણી વાર એવું બને છે કે જો આ પ્રકારનો જટિલ મુદ્દો સરકાર દ્વારા લેવામાં ન આવે તો ખોટો અથવા અયોગ્ય નિર્ણય લેવામાં આવે તેવી શક્યતા છે. તેથી, જો સરકાર પ્રથમ દૃષ્ટિએ અને મુક્તિ આપવાની ન હતી તેવો અભિપ્રાય લેવા માટે ઈચ્છુક હોય તો સરકારે સામાન્ય રીતે અરજદારની વાત સાંભળવી જોઈએ.જો કોઈ અરજદારે કાયદાની કલમ ૨૦ (૧) (એ) હેઠળ ઊભી થતી પરિસ્થિતિ જેવી પરિસ્થિતિમાં વ્યક્તિગત રીતે અથવા એજન્ટ દ્વારા કેસ રજૂ કરવાની તક માંગી હોય, તો રાજ્ય સરકાર માટે અરજી સાંભળવી વધુ જરૂરી છે.]

આ દ્રષ્ટિકોણને ધ્યાનમાં રાખીને, ૧૯૮૨ એસ.સી. ૧૧૫૦ માં મેસર્સ રાય રેસ્ટોરન્ટ અને અન્ય વિરુદ્ધ દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન, એ.આઈ.આર. માં સુપ્રીમ કોર્ટના અવલોકનો પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમાં સુપ્રીમ કોર્ટે ચુકાદો આપ્યો હતો કે લાઈસન્સનું નવીકરણ કરવાનો અથવા તેને રદ કરવાનો અથવા રદ કરવાનો ઈનકાર કરતા પહેલા, સંબંધિત પક્ષને તેના કેસનું પ્રતિનિધિત્વ કરવાની તક આપવી જોઈએ.નંદકિશોર વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય,

એ.આઈ.આર. ૧૯૮૨ એમ. પી. ૩૩ ના કેસમાં મધ્ય પ્રદેશ હાઈકોર્ટના નિર્ણયમાંથી મંજૂરી સાથે નીચેના ફકરાને ટાંકીને:

["ક. છૂટની સત્તા ખાસ કાયદા દ્વારા બનાવવામાં આવેલી છૂટને દૂર કરીને સામાન્ય કાયદાની લાગુ પડતી પુનઃસ્થાપિત કરવાની અસર ધરાવે છે.તદનુસાર, મુક્તિનો દાવો કરવાની સત્તા એ એક મૂલ્યવાન અધિકાર છે, જ્યાં કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ કોઈ સત્તામંડળને મુક્તિ આપવાનો અધિકાર છે અને વ્યક્તિને વૈધાનિક શરતોની પરિપૂર્ણતા પર તેનો દાવો કરવાનો અધિકાર છે, ત્યારે સત્તાધિકારી તેને સાંભળવા અને તેના નિષ્કર્ષના સમર્થનમાં કારણો આપીને બોલવાનો આદેશ પસાર કરવા માટે બંધાયેલો છે કે તે મુક્તિ માટે હકદાર નથી.]

આ અદાલતે ફકરા ૫ માં નીચે મુજબ તારણ કાઢ્યું:

["પરિણામ એ આવશે કે સરકાર આ તમામ અરજદારોને સાંભળવાની વાજબી તક પૂરી પાડશે અને પછી કાયદાની જોગવાઈઓ અનુસાર તેમની અરજીઓ પર નવેસરથી નિર્ણય લેશે.]

આ ડ્રજિકોણ અપનાવતી વખતે, અદાલત કદાચ રૂપમી જાન્યુઆરી, ૧૯૮૩ના રોજ (તત્કાલીન) મુખ્ય ન્યાયાધીશ એમ. પી. ઠક્કર અને ન્યાયમૂર્તિ આર. જે. શાહની બનેલી ખંડપીઠે કરેલી વિશેષ અરજી નં. ૫૨૯૬/૧૯૮૨ માં આ અદાલતના અગાઉના અવલોકનોથી અજાણ હતી. –

["અરજદારોના વિદ્વાન કાઉન્સેલ દલીલ કરે છે કે કલમ ૨૦ હેઠળ મુક્તિ માટેની અરજદારોની અરજીનો નિકાલ કરવામાં આવે તે પહેલાં તેમને કોઈ વ્યક્તિગત સુનાવણી આપવામાં આવી ન હતી.કલમ ૨૦ વ્યક્તિગત સુનાવણીની તક આપવાનું વિચારતી નથી.]

૪. જ્યારે ૨૧મી ઓગસ્ટ ૧૯૮૬ના રોજ ન્યાયમૂર્તિ રાવણી સમક્ષ વિશેષ દીવાની અરજી નં. ૩૫૬૭/૧૯૮૬ દાખલ કરવા માટે આવી ત્યારે અમારા વિદ્વાન ભાઈએ વિશેષ દીવાની અરજી નં. ૫૨૯૬/૧૯૮૨ માં આપવામાં આવેલા આ અદાલતના નિર્ણય અને નિર્મલાબેનના કેસમાં આપવામાં આવેલા અનુગામી નિર્ણય વચ્ચેના સ્પષ્ટ સંઘર્ષને ધ્યાનમાં રાખીને નીચેનો આદેશ પસાર કર્યો -

["એ સ્પષ્ટ છે કે નિર્મલાબેન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં નિર્ણય આપનાર ડિવિઝન બેન્ચ (એન. એચ. ભટ્ટ અને બી. એસ. કાપડિયા, જે. જે.) નું ધ્યાન હાઈકોર્ટના અગાઉના અહેવાલ વિનાના નિર્ણય તરફ દોરવામાં આવ્યું ન હતું. આ બંને નિર્ણય વચ્ચે સ્પષ્ટ સંઘર્ષ છે. તેથી આ વિવાદનો ઉકેલ લાવવો જરૂરી છે. આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને, નિર્મલાબેન વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, ૨૫ (૧) જી.એલ.આર. ૩૨૨ (= ૧૯૮૫ જી.એલ.એચ. ૨૨૨) ના કેસમાં ડિવિઝન બેન્ચ (ન્યાયમૂર્તિ એન.એચ. ભટ્ટ અને ન્યાયમૂર્તિ બી.એસ. કાપડિયા) દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદા પર મોટી બેન્ચ દ્વારા પુનર્વિચાર કરવો જરૂરી છે. કાર્યાલયને યોગ્ય આદેશો માટે આ બાબતને વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશ સમક્ષ મૂકવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે "]

જ્યાં સુધી બીજી દલીલની વાત છે, નિર્મલાબેનના કેસમાં આ અદાલતની ખંડપીઠે નીચે મુજબ જવાબ આપ્યો હતો: -

[૨. કલમ ૩ થી ૨૪ ધરાવતા કાયદાનું પ્રકરણ-૩ ખાલી જમીન પરની ટોચમર્યાદા સાથે સંબંધિત છે.કાયદાની યોજના પુનરાવર્તિત વિસ્તરણ માટે ખૂબ જાણીતી છે.તે કહેવું સાચું છે કે કાયદાના પ્રકરણ-III ની અન્ય કડક જોગવાઈઓ કાયદાની કલમ ૨૦ ને આધિન છે જે બિન-અસ્થાયી કલમથી શરૂ થાય છે. આનો અર્થ એ છે કે જમીન વધારાની હોવાની જાહેરાત કાયદાની કલમ ૨૦ હેઠળ મુક્તિ માટેની અરજી પર નિર્ણય લીધા પછી જ કરી શકાય છે. પ્રકરણ III ની જોગવાઈઓની એકંદર વિચારણા એવી ધારણા કરે છે કે તમામ જોગવાઈઓને સંપૂર્ણ અસર આપવામાં આવશે જેથી સમસ્યાને ઉકેલવાની સુસંગત પ્રણાલી વિકસાવવામાં આવે. જો કલમ ૮ (૧) અને ૮ (૩) હેઠળની ઘોષણા એક રીતે અથવા બીજી રીતે આગળ વધે છે, તો મુક્તિ માટેની અરજીનો નિર્ણય, તે ઘોડાની સામે ગાડી મૂકવા સમાન હશે અને જો અરજી (તે ઘોષણા હેઠળ આવરી લેવામાં આવે છે) આખરે મંજૂર થઈ જશે અને તે એક અર્થહીન કવાયત હશે, તેથી જ અમે કહીએ છીએ કે કાયદાની કલમ ૬ હેઠળ નિવેદન દાખલ કર્યા પછી, જો કોઈ નાગરિક કાયદાની કલમ ૨૦ હેઠળ મુક્તિ માટે અરજી કરે છે, તો તે સરકારની ફરજ છે કે તે પહેલા તે અરજી સાથે વ્યવહાર કરે અને પછી કાયદાની કલમ ૮ (૧) અને ૮ (૩) નો આશરો લે. "].

૨૦મી ઓગસ્ટ ૧૯૮૬ના રોજ જ્યારે વિશેષ દીવાની અરજી નં. ૨૨૨૦/૧૯૮૬ ન્યાયમૂર્તિ રાવણી સમક્ષ પ્રવેશ માટે આવી ત્યારે અમારા વિદ્વાન ભાઈએ ઉપર કાઢેલા નિર્મલાબેનના નિર્ણયના અવલોકનોને પુનઃઉત્પાદિત કર્યા પછી, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું: -

["અત્યંત આદર સાથે, ઉપરોક્ત કેસોમાં ડિવિઝન બેંચ દ્વારા લેવામાં આવેલા નિર્ણય સાથે સંમત થવામાં મારી અસમર્થતા બદલ હું દિલગીર છું.કાયદાની કલમ ૨૦ માત્ર એવા કિસ્સાઓમાં લાગુ થશે કે જ્યાં

કાયદાની કલમ ૨૦ હેઠળ મુક્તિ માટે અરજી કરતી વ્યક્તિ મહત્તમ મર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીન ધરાવે છે.આ નીચેના શબ્દો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે 'જ્યાં કોઈ પણ વ્યક્તિ ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીન ધરાવે છે'.આ શબ્દો કાયદાની કલમ ૨૦ (૧) ની બંને કલમો એટલે કે (એ) અને (બી) માં જોવા મળે છે. તેથી, કલમ ૨૦ લાગુ કરવા માટેની પૂર્વશરત એ છે કે મુક્તિ માટે અરજી કરનાર વ્યક્તિ ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ જમીન ધરાવતી હોવી જોઈએ.કોઈ વ્યક્તિ ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ જમીન ધરાવે છે કે કેમ તે પ્રશ્ન પહેલા નક્કી થવો જોઈએ.જો તે કરવામાં નહીં આવે, તો પછી કોઈ વ્યક્તિ ખરેખર ટોચમર્યાદાની મર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીન ધરાવે છે કે નહીં તે પ્રશ્ન ખુલ્લો રહેશે.એક ખૂબ જ વિસંગત પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ શકે છે જ્યાં સરકાર કાયદાની કલમ ૨૦ હેઠળ મુક્તિ આપી શકે છે અને આખરે સક્ષમ અધિકારી એવા નિષ્કર્ષ પર આવી શકે છે કે જે વ્યક્તિએ મુક્તિ માટે અરજી કરી છે તે વ્યક્તિ ટોચમર્યાદાની મર્યાદાથી વધુ જમીન ધરાવતી નથી.તેથી, જ્યાં સુધી કોઈ વ્યક્તિ ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીન ધરાવે છે કે કેમ તે અંગેનો પ્રશ્ન પહેલા નક્કી કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, કાયદાની કલમ ૨૦ લાગુ કરવા અંગેનો પ્રશ્ન ઊભો થઈ શકતો નથી અને તેથી તે નક્કી કરી શકાતો નથી.આ બાબતની ઉપર (દૃશ્ય) માં, ડિવિઝન બેન્ચના ઉપરોક્ત નિર્ણય પર પુનર્વિચાર કરવાની જરૂર છે.આ બાબતના ઉપરોક્ત દ્રષ્ટિકોણમાં, તે સ્પષ્ટ છે કે અરજદારે એક મુદ્દો ઉઠાવ્યો છે જેના પર વિચાર કરવાની જરૂર છે.તેથી, તેમણે આ બાબતનો સ્વીકાર કરવો જરૂરી છે.]

[ઉપરોક્તમાંથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ન્યાયમૂર્તિ રાવણીએ અનુભવ્યું હતું કે નિર્મલાબેરીના કેસમાં કાયદાની કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ મુક્તિ મેળવવા માગતા અરજદારને સુનાવણીની મંજૂરી આપવાના પ્રશ્ન પર આ અદાલતના નિર્ણય અને કાયદાની કલમ ૬ હેઠળ નિવેદન દાખલ કર્યા પછી કાર્યવાહી સ્થગિત કરવાની જરૂરિયાત જ્યાં સુધી મુક્તિ અરજીનો

કાયદો અનુસાર નિકાલ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી આદેશોમાં જણાવેલા કારણો માટે પુનર્વિચારણા જરૂરી છે, જેના દ્વારા બંને રિટ અરજીઓ મોટી બેન્ચમાં મોકલવામાં આવી હતી.આ રીતે ઉપરોક્ત બંને અરજીઓ આપણી સમક્ષ છે.બંને અરજીઓમાં હરીફ પક્ષો વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલોની સંમતિથી અમે એકસાથે સ્થિતિ સાંભળી છે અને હવે અમે આ સામાન્ય ચુકાદા દ્વારા તેમનો નિકાલ કરવા આગળ વધીએ છીએ.]

૫. જો કે, અમે આ બે અરજીઓમાં ઉદ્ભવતા દલીલો સાથે વ્યવહાર કરવા આગળ વધીએ તે પહેલાં, અમે નિર્મલાબેનના કેસમાં યોગ્ય રીતે પતાવટ કરાયેલા બે મુદ્દાઓ પર આ અદાલતના દૃષ્ટિકોણ પર પુનર્વિચાર કરવા માટે આ અદાલતની ક્ષમતા અંગે અરજદારો માટે વિદ્વાન વકીલ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી પ્રારંભિક દલીલનો જવાબ આપી શકીએ છીએ.એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે નિર્મલાબેનના કેસમાં આપવામાં આવેલા સામાન્ય ચુકાદા દ્વારા રિટ અરજીઓના એક જૂથનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો હતો અને ગુજરાત રાજ્યએ આ બાબતને સુપ્રીમ કોર્ટમાં અપીલમાં લઈ ગઈ હતી.નં. ૫૭૬૨-૭૮/૧૯૮૪ (સિવિલ) ધરાવતી અપીલ માટે વિશેષ રજા માટેની અરજીઓ ૨૭ ઓગસ્ટ ૧૯૮૭ના રોજ સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષ વિચારણા માટે આવી હતી અને તેનો નિકાલ એક સામાન્ય આદેશ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો જે નીચે મુજબ છે:- "વિશેષ રજા અરજીઓ રદ કરવામાં આવે છે".

એવું લાગે છે કે નિર્મલાબેનના કેસ પર આધારિત રિટ અરજીઓના અન્ય જૂથમાં ૧૦મી ઓગસ્ટ ૧૯૮૭ના અનુગામી નિર્ણયમાંથી, ગુજરાત રાજ્યએ નં.

૧૬૬૨-૭૫/૧૯૮૮ (સિવિલ) ધરાવતી અપીલ કરવા માટે વિશેષ પરવાનગી માંગી હતી, જેને સુપ્રીમ કોર્ટે નીચેના આદેશ દ્વારા ફગાવી દીધી હતી: -

["વિશેષ રજા અરજી એ નિરીક્ષણને આધિન છે કે જ્યારે આ બાબત નવા નિકાલ માટે રાજ્ય સરકાર સમક્ષ જાય છે ત્યારે ગુજરાતના ડિવિઝન બેન્ચના નિર્ણયને આધિન છે. નિર્મલાબેન મણિલાલ દોશી અને અન્યો વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, ૧૯૮૪ (૧) ગુજરાત. કાયદાકીય પત્રકાર, પી. ૩૨૨ (= ૧૯૮૫ જી.એલ.એચ. ૨૨૨) નિકાલ માટેનો આધાર હોવો જોઈએ.

સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા ઉપરોક્ત બંને આદેશોની ઝેરોક્સ નકલો અમને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી હતી.તેથી, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સુપ્રીમ કોર્ટે નિર્મલાબેનના કેસમાં આ અદાલતના નિર્ણય સામે ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલ માટે વિશેષ રજા અરજીને ધ્યાનમાં લેવાનો ઇનકાર કર્યો હોવાથી, આ અદાલતના આદેશને સુપ્રીમ કોર્ટના ક્રમમાં મર્જ કરવામાં આવવો જોઈએ અને તેથી આ અદાલત તેના પર પુનર્વિચાર કરી શકતી નથી.આ રજૂઆત એ સરળ કારણોસર નકારી કાઢવામાં આવી હોવાનું જણાવવું આવશ્યક છે કે અપીલ કરવા માટે વિશેષ રજા માટેની અરજીને ધ્યાનમાં લેવાનો ઇનકાર એ અપીલના ગુણદોષ પર સુપ્રીમ કોર્ટના માનવામાં આવેલા નિર્ણય સમાન નથી.તેમાં કોઈ શંકા ન હોઈ શકે કે જો આદેશના સમર્થનમાં કારણો આપ્યા પછી વિશેષ રજા અરજી ફગાવી દેવામાં આવે, તો સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલો આવો નિર્ણય બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૪૧ને આકર્ષિત કરે છે અને તમામ અદાલતો માટે બંધનકર્તા બને છે.યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. ઓલ

ઈન્ડિયા સર્વિસીસ પેન્શનર્સ એસોસિએશન, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૮ એસ.સી. ૫૦૧ જુઓ.જો કે, જ્યારે સુપ્રીમ કોર્ટ કોઈ પણ કારણ આપ્યા વિના વિશેષ રજા અરજીને નકારી કાઢે છે ત્યારે તે જ કહી શકાતું નથી. કાયદામાં આ સ્થિતિ સુપ્રીમ કોર્ટના ત્રણ નિર્ણયો દ્વારા સારી રીતે નક્કી કરવામાં આવી છે, કોચીન પોર્ટ ટ્રસ્ટના કામદારો વિરુદ્ધ કોચીન પોર્ટ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટી મંડળ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૮ એસ.સી. ૨૮૩; અમદાવાદ મેન્યુ. અને કેલિકો પ્રિન્ટિંગ કંપની લિમિટેડ વિ. વર્કમેન, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૧ એસ.સી. ૯૬૦ અને ઈન્ડિયન ઓઈલ કોર્પોરેશન લિમિટેડ વિ. બિહાર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૬ એસ.સી. ૧૭૮૦. છેલ્લા ઉલ્લેખિત કેસમાં, ન્યાયાધીશ એરાડી, ફક્ત ૬ માં નોંધાયેલા પ્રથમ ઉલ્લેખિત કેસનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી નીચે મુજબ છે: –

[“પરંતુ ન તો રેઝ જ્યુડિકેટના સિદ્ધાંત પર કે ન તો તેના સમાન જાહેર નીતિના કોઈ સિદ્ધાંત પર, વિશેષ રજા અરજીને ફગાવી દેવાનો આ અદાલતનો આદેશ એક અલગ કાર્યવાહીમાં સમાન મુદ્દાઓની સુનાવણી પર પ્રતિબંધ મૂકવા માટે કામ કરશે, એટલે કે, ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષની રિટ કાર્યવાહી માત્ર એક અનિશ્ચિત ધારણાના આધારે કે મુદ્દાઓ આ અદાલત દ્વારા ઓછામાં ઓછા સૂચિતાર્થ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવ્યા હોવા જોઈએ. રેસ જુડિકાટા અથવા રચનાત્મક રેસ જુડિકાટાના સિદ્ધાંતને એટલી હદે વિસ્તારવું સાચું અથવા સલામત નથી કે જેથી તેને માત્ર અનુમાનના કામ પર મળી શકે.”]

વિદ્વાન ન્યાયાધીશે પછી ફક્ત ૮ માં આગળ વધીને કહ્યું:

[“બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ વિશેષ રજા અરજીઓ સ્વીકારવાની અને રજા આપવાની આ અદાલતની નીતિ નથી, સિવાય કે એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં સામાન્ય અથવા જાહેર મહત્વના કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર પ્રશ્ન સામેલ હોય અથવા વિવાદિત વાદગ્રસ્ત હુકમ અથવા ચુકાદાના પરિણામે સ્પષ્ટ અન્યાય થાય. નોન-સ્પીકિંગ ઓર્ડર દ્વારા મર્યાદિત રીતે વિશેષ રજા અરજીને બરતરફ કરવી એ કોઈ પણ નિષ્કર્ષને યોગ્ય ઠેરવતું નથી કે કેસની યોગ્યતા પર વિશેષ રજા અરજીમાં ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોને જરૂરી સૂચિતાર્થ દ્વારા આ અદાલત દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવી છે.]

તેથી અમારો અભિપ્રાય છે કે ઉપર ટાંકવામાં આવેલા બે આદેશો દ્વારા સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા વિશેષ રજા અરજીઓને રદ કરવાથી આ કોર્ટને પ્રશ્નો પર નવેસરથી વિચારણા કરવાથી રોકી શકાતી નથી.અમે એ દલીલથી સમાન રીતે પ્રભાવિત નથી કે સુપ્રીમ કોર્ટના અનુગામી આદેશમાં એવું નિરીક્ષણ છે કે જ્યારે બાબત નવા નિકાલ માટે રાજ્ય સરકાર સમક્ષ જાય છે, ત્યારે ગુજરાતના ડિવિઝન બેન્ચના નિર્ણય. નિર્મલાબેનના કેસમાં ઉચ્ચ ન્યાયાલય નિકાલ માટેનો આધાર હોવો જોઈએ જે આદેશને બોલવાનો આદેશ બનાવે છે અને નિર્મલાબેનના નિર્ણયને સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયમાં ભેળવી દે છે.તેથી અમે પ્રારંભિક દલીલને નકારી કાઢીએ છીએ.

૬. હવે આપણે પ્રથમ મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કરી શકીએ છીએ, એટલે કે, આ પ્રશ્ન કે શું રાજ્ય સરકાર છૂટ માંગનાર પક્ષને પ્રતિકૂળ અધિનિયમની કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ આદેશ પસાર કરતા પહેલા પ્રેક્ષકો અથવા વ્યક્તિગત સુનાવણી

આપવાની જવાબદારી હેઠળ છે. હવે કાયદાની અદાલતોએ વહીવટી ન્યાય પ્રણાલીના આવશ્યક ઘટક તરીકે પ્રક્રિયાગત તકનીક તૈયાર કરવાના દૃષ્ટિકોણથી કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો વિકસાવ્યા છે જેથી સરકારી અધિકારીઓ તેમજ વૈધાનિક અથવા અર્ધ-ન્યાયિક સંસ્થાઓ નાગરિકોના અધિકારો અને હિતો સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે ન્યાયી પ્રક્રિયાનું પાલન કરે તે સુનિશ્ચિત કરી શકાય. જ્યારે સિદ્ધાંતનો અવકાશ અને વિસ્તાર સીધા સૂત્રમાં મૂકી શકાતો નથી અને તેનો ઉપયોગ વહીવટી સત્તામંડળને આપવામાં આવેલી સત્તા અથવા અધિકારક્ષેત્રની પ્રકૃતિ પર આધારિત હોવો જોઈએ, ત્યારે તેની જરૂરિયાતોની કામગીરી ગર્ભિત ફરજિયાત જરૂરિયાતો તરીકે હશે, જેનું પાલન ન કરવું તે નિર્ણયને અમાન્ય બનાવશે. આપણા જેવા વિકાસશીલ દેશમાં નાગરિકોના અધિકારો અને હિતોને સ્પર્શતા રાજ્ય અને તેના અધિકારીઓમાં વિશાળ વિવેકાધીન/વહીવટી સત્તાઓનું રોકાણ કરવામાં આવે છે અને તે વાજબી છે કે આવા અધિકારો અને હિતોને પ્રતિકૂળ અસર કરતો કોઈ પણ નિર્ણય લેવામાં આવે તે પહેલાં, સંબંધિત નાગરિકને પ્રક્રિયાગત તકનીક દ્વારા સાંભળવામાં આવે છે જે વાજબી છે જેથી તે વતી નિર્ણય લેવાની ફરજ બજાવતા સત્તાધિકારી દ્વારા તેના દૃષ્ટિકોણની પ્રશંસા કરવામાં આવે. એટલા માટે એવું કહેવામાં આવે છે કે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો પ્રક્રિયાગત હોવા છતાં મૂળભૂત મહત્વ ધરાવે છે અને માત્ર ગૌણ નથી કારણ કે તેઓ વહીવટી નિર્ણયો લે છે જે અન્યથા સખત સ્વીકાર્ય લાગે છે. તેથી, વહીવટી સત્તાવાળાઓ ઘણીવાર આ સિદ્ધાંતની રજૂઆત અને કોર્ટ દ્વારા તેના કડક પાલનના આગ્રહને સમય માંગી લે તેવું માને છે, કારણ

કે તે સમજી શકતા નથી કે લેવામાં આવેલો સમય સારી રીતે ખર્ચવામાં આવે છે કારણ કે નાગરિક એવી લાગણી સાથે જાય છે કે તે પોતાનો દ્રષ્ટિકોણ સત્તામંડળ સમક્ષ રજૂ કરી શક્યો હતો અને બીજું કારણ કે તે આખરે નિર્ણયની ગુણવત્તામાં વધારો કરે છે અને નિર્ણયને મનસ્વી અથવા મનની બિન-ઉપયોગની પેદાશ તરીકે બ્રાન્ડ કરવામાં આવે તે સામે અપમાન પૂરું પાડે છે.સંબંધિત પક્ષને સાંભળવાની તક આપ્યા પછી લેવામાં આવેલો નિર્ણય હંમેશા સંબંધિત પક્ષને સાંભળ્યા વિના આપવામાં આવતા નિર્ણય કરતાં વધુ સ્વીકાર્ય હોય છે, ભલે તે ગમે તેટલો યોગ્ય હોય.

૭. તે આપણને સિદ્ધાંતના અવકાશ અને વિસ્તારને લગતા પ્રશ્ન પર લાવે છે કારણ કે કાયદાની સંદર્ભમાં કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોની જરૂરિયાતો કે જેની સાથે આપણે સંબંધિત છીએ તે કાયદાની કલમ ૪૬ દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાનો ઉપયોગ કરીને બનાવવામાં આવેલા અધિનિયમ અથવા શહેરી જમીન (ટોચમર્યાદા અને નિયમન) નિયમો, ૧૯૭૬ (ત્યારબાદ 'નિયમો' તરીકે ઓળખાય છે) માં અંકિત કરવામાં આવ્યા નથી. તે સારી રીતે નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે ભલે કાયદો શાંત હોય અને કાયદા અથવા નિયમોમાં કોઈ હકારાત્મક શબ્દો ન હોય, જેમાં પક્ષને સાંભળવાની જરૂરિયાત દર્શાવવામાં આવી હોય કે જેના અધિકારો અને હિતોને અસર થવાની સંભાવના છે, નિર્ણય લેતા પહેલા વાજબી પ્રક્રિયાને અનુસરવાની જરૂરિયાત કાયદામાં વાંચવી આવશ્યક છે સિવાય કે કાયદો ખાસ કરીને અન્યથા પ્રદાન કરે. આ કાયદો અને નિયમો કોઈ

બિનસલાહભર્યું સૂચન આપતા નથી, તેથી તે અનુસરે છે કે રાજ્ય સરકાર ધારકની મુક્તિ માટેની વિનંતી પર નિર્ણય લે તે પહેલાં, તેણે ઓડી અલ્ટરમ પાર્ટેમના નિયમનું પાલન કરવું આવશ્યક છે. વિદ્વાન સરકારી વકીલે પણ એવી દલીલ કરી ન હતી કે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો લાગુ પડતા નથી પરંતુ તેમની મર્યાદિત દલીલ એ હતી કે મુક્તિ મેળવવા માંગતા દરેક પક્ષને શ્રોતા આપવાની જરૂર નથી. હવે, કુદરતી ન્યાયના નિયમોનું અમલીકરણ મોટા પ્રમાણમાં પ્રદાન કરેલા અધિકારક્ષેત્રની પ્રકૃતિ, પાત્ર નક્કી કરવા માટે જરૂરી સંસ્થાની રચના અને અસર થવાના અધિકારો અને હિતો, કયા હેતુ માટે સત્તા આપવામાં આવે છે અને તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, સત્તાના ઉપયોગની અસર વગેરે પર નિર્ભર હોવું જોઈએ.

૮. કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ, રાજ્ય સરકાર પાસે મુક્તિ આપવાનો પ્રશ્ન નક્કી કરવાનો કાનૂની અધિકાર છે, અરજીની અસ્વીકારના કેટલાક સ્પષ્ટ પરિણામો હશે—અને જે હદ સુધી તેની ફરજ છે તે સુધી, અમે માનીએ છીએ કે, મુક્તિ માંગનાર પક્ષ પ્રત્યે ન્યાયી રીતે વર્તવાની ફરજ છે. જ્યારે આપણે કહીએ છીએ કે ન્યાયી રીતે કામ કરવાની ફરજ છે, ત્યારે અમારો અર્થ એ છે કે રાજ્ય સરકારે મુક્તિ માટેની અરજીને નકારી કાઢતાં પહેલાં પક્ષને 'સુનાવણી' આપવી જોઈએ. સામાન્ય રીતે 'સુનાવણી' શબ્દનો ઉપયોગ મૌખિક સુનાવણીને સૂચિત કરી શકે છે પરંતુ હવે તે સારી રીતે નક્કી થઈ ગયું છે કે વહીવટી ક્ષમતામાં કામ કરતી વૈધાનિક સત્તાધિકારી નિષ્પક્ષ સુનાવણીના સંદર્ભમાં તેની પોતાની પ્રક્રિયા

નક્કી કરે છે અને તપાસની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને, મૌખિક સુનાવણી આપીને અરજી સાથે વ્યવહાર કરવો કે માત્ર લેખિત સામગ્રી પર નિર્ણય લઈ શકે છે, જો કે સંબંધિત પક્ષને એકત્રિત કરેલી અથવા સત્તાધિકારી સમક્ષ મૂકવામાં આવેલી સામગ્રી વિશે અગાઉથી જાણ કરવામાં આવી હોય અને સંબંધિત પક્ષને તેનો વિરોધ કરવાની તક હોય. તાજેતરના કાયદાઓએ રાજ્ય સરકારના વિભાગો અથવા તેના અધિકારીઓ પર વર્તમાન કેસની જેમ નાગરિક પરિણામો ધરાવતા પ્રશ્નો સહિત વિવિધ પ્રકારના પ્રશ્નો નક્કી કરવાની અથવા નક્કી કરવાની ફરજ લાદવામાં આવી છે અને આ ફરજ વાજબી રીતે નિભાવવી પડશે, એટલે કે, પક્ષપાત વિના અને સંબંધિત પક્ષને આ બાબતમાં સુનાવણીની તક આપ્યા પછી. આ શરત જે રાજ્ય સરકાર દ્વારા ચલાવવામાં આવતા કાર્ય પર લાદવામાં આવી છે તે માત્ર સત્તાના સ્વરૂપને જ નહીં પરંતુ તે સત્તાના ઉપયોગના પરિણામને પણ ધ્યાનમાં રાખીને બનાવી શકાય છે. એ સમજવું આવશ્યક છે કે આ કાયદો શહેરી જમીનો થોડા લોકોના હાથમાં જતા અટકાવવા અને તેમાં અટકળો અને નફાખોરીને રોકવા માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો.તેનો ઉદ્દેશ સામાન્ય હિતને ટેકો આપવા માટે આવી જમીનોનું સમાન વિતરણ લાવવાનો હતો.તેને ધ્યાનમાં રાખીને, વિધાનસભાએ આદેશ આપ્યો હતો કે જે પ્રદેશોમાં આ કાયદો લાગુ પડે છે ત્યાં કોઈ પણ વ્યક્તિ ટોચમર્યાદાની મર્યાદાથી વધુ ખાલી જમીન ધરાવવા માટે હકદાર રહેશે નહીં.વધારાની ખાલી જમીનોના સંપાદન માટે કલમ ૬ થી ૧૦ માં વિગતવાર પ્રક્રિયા નક્કી કરવામાં આવી છે અને કલમ ૨૩ અને ૨૪ સૂચવે છે કે આવી જમીનો સાથે કેવી રીતે વ્યવહાર કરવામાં આવશે. આ

જોગવાઈઓને લાગુ કરવામાંથી મુક્તિ જાહેર હિતમાં અથવા અનુચિત મુશ્કેલીઓ ટાળવા માટે આપી શકાય છે. તેથી, અંતર્ગત વિચાર જમીનદારો પાસેથી વધારાની ખાલી જમીનો સુરક્ષિત કરવાનો અને સામાન્ય સારાને ટેકો આપવા માટે તેની સાથે વ્યવહાર કરવાનો છે. તેથી, કલમ ૨૦ એ કાયદાના આ ઉદ્દેશ માટે અપવાદ છે.આ પૃષ્ઠભૂમિમાં આપણે અરજદારને પ્રતિકૂળ નિર્ણય લેવામાં આવે તે પહેલાં તેને આપવામાં આવતી સુનાવણીના અવકાશ અને વિસ્તારને ધ્યાનમાં લેવો જોઈએ.

૯. અગાઉ સૂચવ્યા મુજબ, અરજીકર્તાની મુક્તિ અરજીનો નિર્ણય લેવામાં આવે તે પહેલાં તેની સુનાવણીની પ્રકૃતિ અંગે કાયદો અને નિયમો મૌન છે.કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો ટ્રિબ્યુનલથી ટ્રિબ્યુનલમાં અલગ અલગ હોય છે, જેનો ઉપયોગ કરવાની સત્તાની પ્રકૃતિ, નિર્ણયના પરિણામ વગેરે પર આધાર રાખે છે, જેમ કે અગાઉ સૂચવવામાં આવ્યું છે.કોઈ સખત અને ઝડપી જરૂરિયાત ન હોઈ શકે કે તમામ કેસોમાં વ્યક્તિગત સુનાવણી અથવા ડિવિઝન બેન્ચના શબ્દોનો ઉપયોગ કરવા માટે સંબંધિત પક્ષને 'પ્રેક્ષકો' આપવું આવશ્યક છે.તે વિવિધ પરિબલો પર આધાર રાખે છે જે નિર્ણય લેવામાં આવે છે.જ્યાં વહીવટી સંસ્થાને નિર્ણય લેવાની સત્તા હોય, ત્યાં તે દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગોને આધારે સંબંધિત પક્ષને સુનાવણીની પ્રકૃતિ અંગે નિર્ણય લઈ શકે છે.જે જરૂરી છે તે એ છે કે તેણે ન્યાયી પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું જોઈએ અને સાંભળ્યું ન હોય તેવા પક્ષની નિંદા કરવી જોઈએ નહીં. એમ. પી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિરુદ્ધ યુનિયન

ઓફ ઈન્ડિયા, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૬૭૧ માં સુપ્રીમ કોર્ટ વતી બોલતા જે. સુબ્બા રાવ (તે સમયે તેઓ હતા) એ ફરાર ૧૦ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું: –

[૨."તેમાં કોઈ શંકા નથી કે કુદરતી ન્યાયનો સિદ્ધાંત એ છે કે અર્ધ-ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલ પક્ષને તેની સામેના કોઈપણ સંબંધિત આરોપોને પહોંચી વળવાની અસરકારક તક આપ્યા વિના કોઈ પણ નિર્ણય ન લઈ શકે. કહેવાતી તક વ્યક્તિગત સુનાવણી દ્વારા હોવી જરૂરી નથી.તે લેખિત રજૂઆત દ્વારા હોઈ શકે છે.શું આ તક લેખિત રજૂઆત દ્વારા અથવા વ્યક્તિગત સુનાવણી દ્વારા હોવી જોઈએ તે દરેક કેસની હકીકતો પર આધાર રાખે છે અને સામાન્ય રીતે તે ટ્રિબ્યુનલની વિવેકબુદ્ધિમાં હોય છે. (ભાર આપવામાં આવ્યો છે).]

૧૦. ભારત સંઘ વિરુદ્ધ જ્યોતિ પ્રકાશ, એ.આઈ.આર. ૯૭૧ એસ.સી. ૧૦૯૩ કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૧૭ (૩) સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, જે રાષ્ટ્રપતિને જન્મ તારીખના પ્રશ્નનો નિર્ણય લેવાની સત્તા આપે છે, સુપ્રીમ કોર્ટે ચુકાદાના ફરાર ૨૫માં નીચે મુજબ કહ્યું હતું: –

["કલમ ૨૧૭ (૩) વ્યક્તિગત સુનાવણીના અધિકારની બાંધધરી આપતું નથી. ન્યાયિક પ્રકૃતિની કાર્યવાહીમાં, કુદરતી ન્યાયના મૂળભૂત નિયમોનું પાલન કરવું આવશ્યક છે.તે કારણે સામાવાળાને રજૂઆત કરવાનો અધિકાર હતો.પરંતુ તે કુદરતી ન્યાયના નિયમોની ઘટના જરૂરી નથી કે આદેશથી પ્રભાવિત થવાની સંભાવના ધરાવતા પક્ષને વ્યક્તિગત સુનાવણી આપવી જોઈએ.]

૧૧. તાજેતરના એક નિર્ણયમાં, કે. ટી. શેહાર્ડ વિ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એ.આઈ.આર. ૧૯૮૮ એસ.સી. ૮૬, સુપ્રીમ કોર્ટે એકીકરણની એક યોજના પર કાર્યવાહી કરતી વખતે, જેમાં કેટલાક કર્મચારીઓને શોષણમાંથી બાકાત રાખવાનો ઈરાદો હતો, નિર્દેશ કર્યો હતો કે બેંકિંગ નિયમન અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ યોજનાની રચના એક કાર્યકારી પ્રવૃત્તિ હતી અને તેથી અમુક કર્મચારીનું નામ બેંકમાં શોષણમાંથી બાકાત રાખતા પહેલા કુદરતી ન્યાયના નિયમોનું પાલન કરવું જરૂરી હતું, જેમાં જોડાણ થયું હતું. યોજના બનાવવાની પ્રક્રિયા એક કાર્યકારી પ્રવૃત્તિ અથવા વૈકલ્પિક રીતે એક વહીવટી બાબત હોવાથી કુદરતી ન્યાયના નિયમોનું પાલન કરવું સત્તાવાળાઓ માટે ફરજિયાત છે તે બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને, સુપ્રીમ કોર્ટે ચુકાદાના ફક્ત ૧૨ હેઠળ અંગ્રેજી ભારતીય કેસનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી અવલોકન કર્યું: –

["આ સત્તાવાળાઓના આધારે એવું માનવું આવશ્યક છે કે જ્યારે કોઈ રાજ્ય એજન્સી વહીવટી રીતે કાર્ય કરે છે, ત્યારે પણ કુદરતી ન્યાયના નિયમો લાગુ થશે. જેમ જણાવવામાં આવ્યું છે તેમ, કુદરતી ન્યાય માટે સામાન્ય રીતે જરૂરી છે કે સૂચિત વહીવટી કૃત્યો, નિર્ણયો અથવા કાર્યવાહીથી સીધી અસરગ્રસ્ત થવા માટે જવાબદાર વ્યક્તિઓને જે પ્રસ્તાવિત છે તેની પૂરતી સૂચના આપવામાં આવે જેથી તેઓ (એ) પોતાના વતી રજૂઆતો કરી શકે; (બી) અથવા સુનાવણી અથવા તપાસમાં હાજર થઈ શકે (જો કોઈ હોય તો); અને (સી) પોતાનો કેસ અસરકારક રીતે તૈયાર કરી શકે અને કેસનો જવાબ આપી શકે (જો કોઈ હોય તો) તેમને મળવું પડશે.]

આગળ જતાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ધ્યાન દોર્યું હતું કે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતના વિવિધ પાસાં છે અને ન્યાયી રીતે કામ કરવું તેમાંથી એક છે. ત્યારબાદ તેમના શાસકોએ ચુકાદાના ફરિયાદીમાં નીચે મુજબ અવલોકન કરવાનું શરૂ કર્યું:

["વાજબી રીતે તે જાહેર નીતિનો એક ભાગ છે અને નાગરિકોને ન્યાયની બાંધધરી છે. આપણી કાયદાના શાસનની પ્રણાલીઓમાં સત્તા ધરાવતી દરેક સામાજિક સંસ્થાએ ન્યાયી રીતે કામ કરવું જરૂરી છે જેથી સામાજિક કાર્યવાહી ન્યાયી બને અને નાગરિકોની સુખાકારીને વેગ મળે. કુદરતી ન્યાયના નિયમો સંસ્કૃતિના વિકાસ સાથે વિકસિત થયા છે અને તેની સામગ્રીને ઘણીવાર સમુદાયમાં પ્રવર્તમાન સંસ્કૃતિના સ્તર અને કાયદાના શાસનના યોગ્ય માપ તરીકે ગણવામાં આવે છે. સામાજિક માળખામાં માણસને સમુદાયમાં નિષ્પક્ષતાની વિભાવના લાવવા માટે સદીઓથી સંઘર્ષ કરવો પડ્યો છે અને કુદરતી ન્યાયના નિયમોને વૈચારિક રીતે સામાજિક પ્રવૃત્તિઓના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશવામાં ઘણા વર્ષો લાગ્યા છે.]

તેથી, તે અનુસરે છે કે જ્યાં પણ રાજ્યની એજન્સીએ વહીવટી રીતે કાર્ય કરવું જરૂરી છે, તે નિયમ અથવા કુદરતી ન્યાયની મૂળભૂત આવશ્યકતાઓનું પાલન કરવા માટે બંધાયેલો છે.

૧૨. તેથી, ઉપરોક્ત નિર્ણય પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અર્ધ-ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલ પણ વ્યક્તિગત સુનાવણી કરવાની જવાબદારી હેઠળ નથી, ખૂબ ઓછા વહીવટી અધિકારીઓ કે જેઓ કાયદાની કલમ ૨ (૧) દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે 'લાઇસ' સાથે કામ કરતા નથી. નંદ કિશોરના કેસમાં (ઉપરોક્ત), મધ્ય પ્રદેશ ઉચ્ચ ન્યાયાલયની ખંડપીઠે એ નિર્દેશ કર્યા પછી કે

મુક્તિ આપવાની સત્તા તેની સાથે તે શક્તિનો ન્યાયી રીતે ઉપયોગ કરવાની જવાબદારી ધરાવે છે, એટલે કે, છૂટનો દાવો કરતા પક્ષને સુનાવણી આપીને તેને નકારી કાઢવામાં આવે તે પહેલાં, પક્ષને પ્રેક્ષકોનો અધિકાર છે, એટલે કે અરજીને નકારી કાઢતાં પહેલાં વ્યક્તિગત રીતે સાંભળવાનો અધિકાર છે.ચુકાદાના ફરિયાદ માં, કોર્ટે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું: –

["અધિનિયમની કલમ ૨૦ (૧)(બી) માં મૂકવામાં આવેલી જોગવાઈઓએ જે ઉદ્દેશ હાંસલ કરવાનો છે તેને ધ્યાનમાં રાખીને અને દાવેદારને સાંભળ્યા વિના મુક્તિ માટેનો દાવો નકારી કાઢવામાં આવે તો જે ગંભીર પરિણામો આવશે તેને ધ્યાનમાં રાખીને, એવું માનવું પડશે કે દાવો કરનારને મુક્તિ માટેના તેના દાવાને નકારી કાઢતાં પહેલાં સાંભળવો પડશે, જેથી તે બતાવી શકે કે મુક્તિ ન આપવામાં આવે તો તેને અનુચિત મુશ્કેલી થશે.કાયદાની કલમ ૨૦ (૧)(બી) કુદરતી ન્યાયની અવગણના કરતી નથી અને ઓડી અલ્ટરમ પાર્ટેમના નિયમના સ્પષ્ટ બાકાતની ગેરહાજરીમાં તે વાજબી છે, ખરેખર મૂળભૂત છે, કે છૂટનો દાવો કરતી વ્યક્તિ વિરુદ્ધ બતાવવાની તક વિના કાર્યવાહી દ્વારા પૂર્વગ્રહયુક્ત ન હોવી જોઈએ.

આ સંદર્ભમાં જ નર્મલાબેનના કેસમાં આ અદાલત દ્વારા ચુકાદાના ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા અવલોકનોની પ્રશંસા કરવી જોઈએ.ચુકાદાના ફરિયાદ ૬ માં, મધ્ય પ્રદેશ હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે માત્ર એટલું જ કહ્યું હતું કે જ્યાં કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ છૂટ આપવાની સત્તા સત્તાધિકારીને આપવામાં આવે

છે અને પક્ષકારને વિવિધ શરતોની પરિપૂર્ણતા પર તેનો દાવો કરવાનો અધિકાર છે, ત્યાં સત્તાધિકારી તેને સાંભળવા અને તેના નિષ્કર્ષના સમર્થનમાં કારણો આપીને બોલવાનો આદેશ પસાર કરવા માટે બંધાયેલો છે કે તે મુક્તિ માટે હકદાર નથી. આ સુનાવણી તમામ કેસોમાં વ્યક્તિગત સુનાવણી હોવી જરૂરી નથી પરંતુ તે દરેક કેસમાં પોતાના માટે નિર્ણય લેવા માટે સત્તામંડળની વિવેકબુદ્ધિ પર છોડી દેવી જોઈએ કે શું કેસની હકીકતો અને સંજોગો, સામેલ મુદ્દાઓની પ્રકૃતિ વગેરે, નિર્ણય લેતા પહેલા વ્યક્તિગત સુનાવણીની બાંધધરી આપશે કે કેમ. એમ. પી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ કેસ (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં, જે. સુભા રાવે નિર્દેશ કર્યો છે તેમ, આ પ્રશ્ન ટ્રિબ્યુનલના વિવેકબુદ્ધિના દાયરામાં આવે છે કે શું સુનાવણીની તક લેખિત રજૂઆત દ્વારા હોવી જોઈએ કે દરેક કેસની હકીકતોના આધારે વ્યક્તિગત સુનાવણી દ્વારા હોવી જોઈએ. તેથી, પક્ષ સામે ઉપયોગમાં લેવાતી સંભવિત બાબતો માટે લેખિત રજૂઆત માટે બોલાવીને અથવા વ્યક્તિગત સુનાવણી દ્વારા સુનાવણીની તક હોવી જોઈએ કે કેમ તે પ્રશ્ન દરેક કેસની હકીકતો પર આધારિત હોવો જોઈએ અને તે સંબંધિત અધિકારીની વિવેકબુદ્ધિ પર છોડવો જોઈએ. એવું હોઈ શકે છે કે જ્યારે શંકા હોય ત્યારે સત્તામંડળને વ્યક્તિગત સુનાવણી કરવાની સારી સલાહ આપવામાં આવશે પરંતુ તે વિવેકનો નિયમ છે જે ફરીથી સંબંધિત સત્તામંડળ પર છોડી દેવામાં આવે છે, જો જરૂર હોય તો અરજી કરવા માટે.

૧૩. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને, અમારો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય છે કે કાયદાની કલમ ૨૦ (૧) હેઠળની અરજી પર કાર્યવાહી કરતી વખતે, દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં રાખીને, તે નક્કી કરવું રાજ્ય સરકારનું કામ છે કે સંબંધિત પક્ષ સામે ગુણદોષ પર મુક્તિ અરજીનો નિકાલ કરતા પહેલા અરજદાર સામે વ્યક્તિગત સુનાવણી અથવા લેખિત રજૂઆત દાખલ કરવાની તક આપવી જોઈએ કે કેમ, સિવાય કે અરજી કાયદામાં વાજબી ન હોય.અમે એ દલીલને સ્વીકારતા નથી કે દરેક કેસમાં મુક્તિ માંગતો પક્ષ તેની વિરુદ્ધ તેની અરજીનો નિર્ણય લેવામાં આવે તે પહેલાં પ્રેક્ષકો અથવા વ્યક્તિગત સુનાવણીનો હકદાર છે.અમે નિર્મલાબેનના કેસમાં સાર્વત્રિક ઉપયોગનો નિયમ મૂકવા માટેના અવલોકનોને વાંચતા નથી કે કાયદાની કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ ઉદ્ભવતા તમામ કેસોમાં વિવાદની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લીધા વિના, રાજ્ય સરકાર અરજદારની અરજીને નકારી કાઢતાં પહેલાં તેની વ્યક્તિગત સુનાવણી કરવા માટે બંધાયેલી છે.ચુકાદાના ફરરા ૩માં કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનોને કાળજીપૂર્વક વાંચવાથી જાણવા મળશે કે કોર્ટનો ભાર કાયદાની કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે અથવા ફરજ બજાવતી વખતે સરકાર દ્વારા ઉકેલવામાં આવતા મુદ્દાની જટિલ પ્રકૃતિ પર હતો. એટલા માટે, આ મુદ્દાની જટિલ પ્રકૃતિ વિશે રાજ્ય સરકાર સમક્ષ ઉઠાવવાની સંભાવના વિશે બોલ્યા પછી, આ અદાલતની ખંડપીઠે નિરીક્ષણ કરવાનું ચાલુ રાખ્યું: –

[“તેથી, જો સરકાર પ્રથમ દૃષ્ટિએ અને એક તરફી અભિપ્રાય લે છે કે મુક્તિ આપવામાં આવશે નહીં, તો સરકારે સામાન્ય રીતે અરજદારની વાત

સાંભળવી જોઈએ.'સામાન્ય રીતે અરજદારને સાંભળો' શબ્દો દર્શાવે છે કે કોર્ટ સાર્વત્રિક ઉપયોગનો કોઈ સખત અને ઝડપી નિયમ મૂકવા માંગતી ન હતી કે કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ મુક્તિ માટેના તમામ કેસોમાં, રાજ્ય સરકાર તેની અરજીને નકારી કાઢતાં પહેલાં સંબંધિત પક્ષને સાંભળવાની જવાબદારી હેઠળ હતી.ચુકાદાના ફરરા પમાં આપેલા નિરીક્ષણ પરથી એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે—"પરિણામ એ આવશે કે સરકાર આ તમામ અરજદારોને સાંભળવાની વાજબી તક પૂરી પાડશે અને પછી કાયદાની જોગવાઈઓ અનુસાર તેમની અરજીઓ પર નવેસરથી નિર્ણય લેશે"—કે પ્રેક્ષકોનો અધિકાર 'આ અરજદારો' સુધી મર્યાદિત હતો, કાયદાની કલમ ૨૦ (૧) નો ઉપયોગ કરતા તમામ અરજદારો સુધી નહીં. તેથી અમારો અભિપ્રાય છે કે નર્મલાબેનના કેસમાં અદાલતે સામાન્ય અરજીનો કોઈ નિયમ મૂક્યો નથી કે કાયદાની કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ ઉદ્ભવતા તમામ કેસોમાં, કેસની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લીધા વિના વ્યક્તિગત સુનાવણી થવી જોઈએ.જો કોર્ટનો આ ઈરાદો હતો, તો અમે આદરપૂર્વક અસંમત છીએ.અમારું માનવું છે કે તે સત્તામંડળની વિવેકબુદ્ધિ પર છોડવું જોઈએ, એટલે કે રાજ્ય સરકાર, દરેક રોકડમાં તથ્યો અને સંજોગો અને તેમાં ઉદ્ભવતા મુદ્દાઓની જટિલતા અથવા અન્યથા ધ્યાનમાં રાખીને, સંબંધિત અરજદાર દ્વારા દાવો કરવામાં આવેલી મુક્તિને નકારી કાઢતાં પહેલાં તેની વ્યક્તિગત સુનાવણી કરવી કે નહીં.]

૧૪. હવે અમે એ વિચારણા કરવા આગળ વધીએ છીએ કે શું તમામ કેસોમાં જ્યાં કાયદાની કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ મુક્તિ અરજી બાકી છે, ત્યાં સુધી સક્ષમ સત્તામંડળે કાયદાની કલમ ૬ હેઠળ નિવેદનની પ્રાપ્તિ પર તેના હાથ રાખવા જોઈએ જ્યાં સુધી રાજ્ય સરકાર દ્વારા મુક્તિ અરજીનો કોઈક રીતે નિકાલ કરવામાં ન આવે. હવે, અગાઉ સૂચવ્યા મુજબ, કાયદાની કલમ ૩ વ્યક્તિને અન્યથા

જોગવાઈ સિવાય ટોચમર્યાદાની મર્યાદાથી વધુ ખાલી જમીન ધરાવવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે. કલમ ૫ ટોચમર્યાદાની મર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીન ધરાવતી દરેક વ્યક્તિને તેના દ્વારા રાખવામાં આવેલી તમામ ખાલી જમીનોનું સ્થાન, વિસ્તાર, મૂલ્ય વગેરે નિર્દિષ્ટ કરીને સક્ષમ અધિકારી સમક્ષ નિવેદન દાખલ કરવાનો આદેશ આપે છે. આપણે ટોચમર્યાદાની મર્યાદામાં ખાલી જમીનનો પણ ઉલ્લેખ કરવો જોઈએ જેને તે જાળવી રાખવા માંગે છે. નિયમોના નિયમ ૩ ખાલી જમીનના ધારક દ્વારા દાખલ કરવાના નિવેદન માટે ફોર્મ (ફોર્મ ૧) સૂચવે છે. આ ફોર્મને બે ભાગોમાં વહેંચવામાં આવ્યું છે—ભાગ એ 'વ્યક્તિ દ્વારા રાખવામાં આવેલી કુલ ખાલી જમીનનો સારાંશ' અને ભાગ બી 'કાયદાની કલમ ૬ ની પેટા કલમ (૧) હેઠળ નિવેદન'. ભાગ A ના કલમ ૮ માં અરજદારે અધિનિયમની કલમ ૧૮ અથવા કલમ ૨૦ હેઠળ તેની પાસેની કોઈપણ ખાલી જમીન પર ટોચમર્યાદામાંથી કોઈ છૂટનો દાવો કરવામાં આવે છે અથવા માંગવામાં આવે છે તે જણાવવું જરૂરી છે અને જો એમ હોય તો તેની વિગતો આપવી જરૂરી છે. ભાગ બી ના સ્તંભ ૧૨ માં અરજદારે એ જણાવવું જરૂરી છે કે શું કોઈ જમીન કે જેના સંબંધમાં કાયદાની કલમ ૨ હેઠળ મુક્તિ માંગવામાં આવી છે. કલમ પરિશિષ્ટ A માં સમાવિષ્ટ છે જેમાં તમામ ખાલી જમીનોની વિગતો આપવાની જરૂર છે અને જો એમ હોય તો, આવી જમીનોની વિગતો પરિશિષ્ટ G માં આપવામાં આવી છે કે કેમ. પરિશિષ્ટ G માં અરજદારે તે જમીનની વિગતો રજૂ કરવાની જરૂર છે કે જેના માટે કાયદાની કલમ ૨૦ હેઠળ મુક્તિ માંગવામાં આવી છે. કલમ ૧૬ માં અરજદારને તે જમીનની વિગતો જણાવવાની જરૂર છે કે જેના

માટે તે જાળવી રાખવા માંગે છે અને જમીનની વિગતો કે જેને તે પરિશિષ્ટ I મુજબ આત્મસમર્પણ કરવાની દરખાસ્ત કરે છે. પરિશિષ્ટ I બે વિભાગોમાં વહેંચાયેલું છે, પ્રથમ જાળવી રાખવા ઇચ્છતી જમીન સાથેનો વ્યવહાર અને બીજું, સમર્પણ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત જમીન વિશે. નિવેદન નિર્ધારિત રીતે માત્ર તે જ લોકો દ્વારા દાખલ કરવું પડશે કે જેઓ સંબંધિત સમયે ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ જમીન ધરાવે છે અને ખાલી જમીનના દરેક ધારક દ્વારા નહીં. તે સ્પષ્ટ બને છે કે સક્ષમ અધિકારીને નિવેદન રજૂ કરનાર વ્યક્તિએ ખાલી જમીન કે જેને તે જાળવી રાખવા માંગે છે અને જમીન કે જેના સંદર્ભમાં તેણે મુક્તિ માટે અરજી કરી છે તેનો ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક છે. નિર્ધારિત ફોર્મમાં નિવેદન સક્ષમ અધિકારી દ્વારા પ્રાપ્ત થયા પછી, બાદમાં નિવેદન દાખલ કરનાર વ્યક્તિના સંદર્ભમાં ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ તૈયાર કરવા માટે બંધાયેલો છે. નિયમ ૫ માટે જરૂરી છે કે કલમ ૮ (૧) હેઠળ તૈયાર કરાયેલું ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ ફોર્મ III માં હોવું જોઈએ. ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટમાં તેના ભાગ ૬ માં ખાલી જમીનોના સંદર્ભમાં કેટલીક વિગતો હોવી આવશ્યક છે, જેને આવી વ્યક્તિ જાળવી રાખવા માંગે છે. મુસદ્દાનું નિવેદન આ રીતે તૈયાર થયા પછી, તે નિયમ ૫ (૨) દ્વારા નિર્ધારિત રીતે સંબંધિત વ્યક્તિને આપવામાં આવે તે જરૂરી છે, જો કોઈ વાંધો હોય તો તેને આમંત્રિત કરે છે. આવા વાંધાઓ કલમ ૮ (૧) હેઠળ ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટની પ્રાપ્તિ તારીખથી ત્રીસ દિવસની અંદર અથવા વિસ્તૃત સમયગાળાની અંદર દાખલ કરવા આવશ્યક છે. આ પહેલો તબક્કો છે જ્યારે કલમ ૮(૩) સંબંધિત વ્યક્તિને ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટમાં ઉલ્લેખિત કોઈપણ બાબત પર વા ધો ઉઠાવવાની તક આપે છે. માન્ય સમયની

અંદર વાંધા પ્રાપ્ત થયા પછી, કલમ ૮ (૪) દ્વારા સક્ષમ અધિકારી પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તે વાંધાજનકને સાંભળવાની વાજબી તક આપ્યા પછી વાંધા, જો કોઈ હોય તો, તેનો નિર્ણય કરે અને પછી યોગ્ય આદેશ પસાર કરે. સક્ષમ અધિકારીનો આવો આદેશ કલમ ૩૩ હેઠળ અપીલપાત્ર છે અને તે અધિનિયમની કલમ ૩૪ હેઠળ રાજ્ય સરકારના પુનરાવર્તિત અધિકારક્ષેત્રને આધિન છે.તેથી, અરજદારો વતી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જો કલમ ૮ (૩) હેઠળ ઉઠાવવામાં આવેલા વાંધાઓનો નિર્ણય લેવામાં આવે અને કલમ ૨૦(૧) હેઠળ કરવામાં આવેલી મુક્તિ અરજીને અંતિમ સ્વરૂપ આપવામાં આવે તે પહેલાં કલમ ૮(૪) હેઠળ આદેશો પસાર કરવામાં આવે, તો સંબંધિત પક્ષ, વાંધાજનક, જો સક્ષમ અધિકારીનો નિર્ણય તેના માટે પ્રતિકૂળ હોય તો અપીલ કરવા માટે પ્રેરિત કરવામાં આવશે.તેથી, એ બાબત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો કે જો આપણે એવું વિચારવાનું વલણ ધરાવીએ કે કાર્યવાહી કલમ ૮(૩) તબક્કા સુધી આગળ વધી શકે છે, તો પણ મુક્તિ અરજીનો નિકાલ ન થાય ત્યાં સુધી તેને તે તબક્કાથી આગળ વધવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે નહીં. અમે આ રજૂઆતમાં બળ જોઈએ છીએ પરંતુ અમે એવું વિચારવા માંગતા નથી કે સામાન્ય અરજીનો કોઈપણ સખત અને ઝડપી નિયમ નિર્ધારિત કરી શકાય છે કે તમામ કિસ્સાઓમાં જ્યાં કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ મુક્તિ માટેની અરજી બાકી છે, તે ખાલી જમીનો સાથે સંબંધિત વાંધાની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લીધા વિના બધું બંધ થવું જોઈએ, જેના સંદર્ભમાં છૂટનો દાવો કરવામાં આવે છે અને વાંધાનું સ્વરૂપ એવું છે કે મુક્તિ અરજી પરનો નિર્ણય વાંધા પર સક્ષમ અધિકારીના નિર્ણયને

પ્રભાવિત કરશે, વાંધાજનક સામે વાંધો નક્કી કરવાને બદલે કલમ ૮ (૩) તબક્કે રોકવું જરૂરી રહેશે અને પક્ષને અપીલ તરફ દોરી જશે. જો બીજી તરફ વાંધાને તે જમીન સાથે કોઈ સંબંધ નથી કે જેના સંબંધમાં કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ મુક્તિ માંગવામાં આવી છે, તો સક્ષમ સત્તામંડળે વાંધા સાથે વ્યવહાર કરવા અને તેનો નિકાલ કરવા માટે આગળ ન વધવાનું કોઈ કારણ નથી. તેથી, સક્ષમ સત્તામંડળે દરેક કેસમાં નિર્ણય લેવો પડશે કે જેમાં મુક્તિ અરજી બાકી છે કે કેમ તે કલમ ૮(૩) તબક્કાથી આગળ વધવું કે નહીં. જો કે, અમે કલમ ૮(૩) તબક્કા સુધી કાર્યવાહી કેમ ચાલુ રાખી શકતા નથી અને તમામ કિસ્સાઓમાં વાંધાની પ્રકૃતિ અને જમીન સાથેના તેના સંબંધને ધ્યાનમાં લીધા વિના, કાર્યવાહી કલમ ૮(૩) તબક્કાથી આગળ કેમ આગળ વધી શકતી નથી.

૧૫. સક્ષમ સત્તામંડળે વાંધાઓનો નિકાલ કર્યા પછી, વાંધાઓ પર પસાર કરાયેલા આદેશો અનુસાર ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટમાં ફેરફાર કરવો પડશે. કલમ ૮ પછી સંબંધિત વ્યક્તિને અંતિમ નિવેદનની નકલ આપવાની જરૂર છે. કલમ ૧૦(૧) પછી જરૂરી છે કે તે પછી જલદીથી, સક્ષમ અધિકારી સંબંધિત વ્યક્તિ દ્વારા મહત્તમ મર્યાદાથી વધુની ખાલી જમીનની વિગતો આપતી જાહેરનામું સત્તાવાર રાજપત્રમાં પ્રકાશિત કરાવશે, જેમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવશે કે આવી ખાલી જમીન રાજ્ય સરકાર દ્વારા સંપાદન કરવામાં આવશે અને આવી ખાલી જમીનમાં રસ ધરાવતી તમામ વ્યક્તિઓને તેમની જમીનમાં તેમના હિતોના સ્વરૂપની વિગતો આપતા તેમના દાવાઓ માટે જરૂરી બનાવશે. નિયમોનો નિયમ ૬ ખાલી

જમીનની વિગતો ધરાવતી જાહેરનામાના પ્રકાશનની રીત નક્કી કરે છે. કલમ ૧૦(૨) જણાવે છે કે સક્ષમ અધિકારી જાહેરનામાના અનુસરણમાં પ્રાપ્ત દાવાઓ પર વિચાર કરશે અને આવા દાવાઓની પ્રકૃતિ અને હદ નક્કી કરશે અને તે વતી યોગ્ય માનવામાં આવતા આદેશો પસાર કરશે. આવા દાવાઓનો નિકાલ થયા પછી, સક્ષમ સત્તામંડળને કલમ ૧૦(૩) દ્વારા સત્તાવાર રાજપત્રમાં વધુ જાહેરનામું બહાર પાડવાની સત્તા આપવામાં આવી છે, જેમાં જાહેર કરવામાં આવ્યું છે કે કલમ ૧૦(૧) હેઠળ જાહેરનામામાં દર્શાવેલી વધારાની ખાલી જમીનો, ઘોષણામાં નિર્દિષ્ટ કરેલી તારીખથી અમલમાં આવશે, તે રાજ્ય સરકાર દ્વારા સંપાદન કરવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવશે અને તે પછી આવી જમીનો ચોક્કસ તારીખથી તમામ બોજોથી સંપૂર્ણપણે મુક્ત રાજ્ય સરકારમાં નિહિત હોવાનું માનવામાં આવશે. કલમ ૧૧ આવી જમીનોમાં હિત ધરાવતી વ્યક્તિઓને વળતરની ચૂકવણીની જોગવાઈ કરે છે. તેથી, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી અને અમે યોગ્ય જ માનીએ છીએ કે જો કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ મુક્તિ અરજીનો નિકાલ કરવામાં આવે તે પહેલાં સંપાદન પ્રક્રિયાને પૂર્ણ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવે અને જે જમીનના સંદર્ભમાં મુક્તિ હોવાનો દાવો કરવામાં આવે છે તે સંપાદન કરવામાં આવે અને રાજ્ય સરકારમાં નિહિત થાય, તો જો રાજ્ય સરકાર આખરે ઉપરોક્ત જમીનના સંદર્ભમાં મુક્તિ આપવાનો નિર્ણય કરે તો તે વિસંગત સ્થિતિનું કારણ બનશે. અમે અરજદારોના વિદ્વાન વકીલો સાથે સંમત છીએ કે આવી પરિસ્થિતિને મંજૂરી આપી શકાતી નથી અને તેથી, તે બાબતોની યોગ્યતામાં હશે કે જો મુક્તિ અરજીનો નિકાલ ન કરવામાં આવ્યો હોય તો

કાર્યવાહીને કોઈ પણ સંજોગોમાં કલમ ૧૦(૨) તબક્કાથી આગળ વધવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં.જો કલમ ૧૦(૨) ના અંતે પ્રક્રિયા અટકાવવામાં ન આવે અને કલમ ૧૦(૨) ના તબક્કા સુધી આગળ વધવાની મંજૂરી આપવામાં આવે, તો એક તરફ વધારાની જમીનોનું સંપાદન પૂર્ણ થઈ જશે અને જમીન તમામ મુશ્કેલીઓમાંથી સંપૂર્ણપણે રાજ્ય સરકારમાં નિહિત થઈ જશે, તો બીજી તરફ રાજ્ય સરકાર તે જ જમીનના સંદર્ભમાં કાયદાના પ્રકરણ ૩ (કલમ ૩ થી ૨૪) ની જોગવાઈઓને લાગુ કરવામાંથી મુક્તિ આપી શકે છે. કલમ ૧૦ (૨) તબક્કાના અંતે પ્રક્રિયાને અટકાવીને આવી પરિસ્થિતિને શ્રેષ્ઠ રીતે ટાળી શકાય છે.વિદ્વાન સરકારી વકીલે પણ વાજબી રીતે સ્વીકાર્યું હતું કે જો ત્યાં સુધીમાં મુક્તિ અરજીનો નિકાલ કરવામાં નહીં આવે, તો સક્ષમ અધિકારીને કલમ ૧૦ (૨) ના તબક્કાથી આગળ વધવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે નહીં.

૧૬. અરજદારો માટે વિદ્વાન વકીલો દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કાયદાની કલમ ૬ તેમજ કલમ ૮ (૨) હેઠળ, નિવેદન દાખલ કરનાર વ્યક્તિ મહત્તમ મર્યાદાની અંદર ખાલી જમીનનો ઉલ્લેખ કરવાનો હકદાર છે જેને તે જાળવી રાખવા માંગે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જ્યાં સુધી મુક્તિ અરજીનો નિકાલ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી સંબંધિત પક્ષ માટે ટોચમર્યાદામાં આવતી કોઈપણ ખાલી જમીનને જાળવી રાખવા અંગે તેમની ઈચ્છા વ્યક્ત કરવી શક્ય રહેશે નહીં.આ સંબંધમાં અમારું ધ્યાન ભાગ બીમાં નિયમોની કલમ ૧, કોલમ ૧૬ તરફ પણ દોરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં નિવેદન આપનાર વ્યક્તિએ તે

જમીનની વિગતો આપવાની જરૂર છે, જેને તે પરિશિષ્ટ I દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલી રીતે જાળવી રાખવા માંગે છે. તે ખરેખર સાચું છે.જો કે, કલમ ૬ (૧) ના સાદા વાંચન પર તે સ્પષ્ટ છે કે અધિનિયમની કલમ ૬ (૧) હેઠળ નિવેદન દાખલ કરતી વખતે ટોચમર્યાદાની મર્યાદામાં આવતી કોઈપણ ખાલી જમીનને જાળવી રાખવા અંગે પસંદગી કરવી પડશે. તે કોઈનો કેસ નથી કે એકવાર કલમ ૨૦ (જે) હેઠળ મુક્તિ અરજી દાખલ કરવામાં આવે, તો કલમ ૬(૧) હેઠળ નિવેદન દાખલ કરવાની જરૂરિયાતની પણ ધરપકડ કરવી આવશ્યક છે.જ્યાં સુધી કલમ ૬(૧) હેઠળ નિવેદન દાખલ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, આવી વ્યક્તિ દ્વારા રાખવામાં આવેલી વધારાની જમીનની હદ નક્કી કરવી શક્ય બનશે નહીં.સક્ષમ અધિકારી દ્વારા તૈયાર કરાયેલું ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ કલમ ૬ હેઠળ દાખલ કરેલા નિવેદન પર આધારિત હોવું જોઈએ. તેથી, જ્યારે કલમ ૮(૧) હેઠળ ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ તૈયાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે જરૂરી છે કે તેમાં કલમ ૮(૨) માં દર્શાવેલ વિગતો હોવી જોઈએ જેમાં ખાલી જમીન સંબંધિત વિગતો શામેલ હોવી જોઈએ જે આવી વ્યક્તિ ટોચમર્યાદાની મર્યાદામાં રાખવા માંગે છે.તેથી, રજૂઆતમાં કોઈ તથ્ય નથી કે જો પ્રક્રિયા કલમ ૮(૧) ના તબક્કાથી આગળ વધે છે, તો સંબંધિત પક્ષને બિનજરૂરી રીતે ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ પર વાંધા દાખલ કરવાની શ્રેણીમાંથી પસાર થવું પડશે.આ ઉપરાંત, નિયમોના નિયમ ૫ અને ફોર્મ III સાથે વાંચીને કલમ ૮(૧) હેઠળ તૈયાર કરાયેલ ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ સ્પષ્ટ કરે છે કે તે કામચલાઉ પ્રકૃતિનું છે અને કલમ ૮(૩) હેઠળ પ્રાપ્ત થયેલા વાંધાઓનો નિકાલ કર્યા પછી જ તેને અંતિમ સ્વરૂપ આપવું પડશે. બેની પ્રસાદ

વિરુદ્ધ જિલ્લા ન્યાયાધીશ, અલ્હાબાદ, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૨ અલ્હાબાદ ૧૦૩ માં અલ્હાબાદ હાઈકોર્ટના મેહરોત્રા જે. સમક્ષ કંઈક અંશે સમાન દલીલ રજૂ કરવામાં આવી હતી.ઉપરોક્ત દલીલ સાથે વ્યવહાર કરતા વિદ્વાન ન્યાયાધીશે નીચે મુજબ અવલોકન કરવાનું ચાલુ રાખ્યું: -

["અધિનિયમમાં એવું કંઈ નથી કે જે એવું કહી શકાય કે જો અધિનિયમની કલમ ૬ (૧) હેઠળ પસંદગી વ્યક્ત કરવામાં ન આવે તો ખાલી જમીનને જાળવી રાખવા અને ખાલી જમીનને શરણાગતિ આપવા સંબંધિત આવી પસંદગીનો ઉપયોગ પછીના તબક્કે કરી શકાતો નથી જ્યારે ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટની કલમ ૮ (૩) હેઠળ વાંધાઓ દાખલ કરવામાં આવે. હકીકત એ છે કે સંબંધિત વ્યક્તિને કાયદાની કલમ ૮ (૩) હેઠળ પોતાનો વાંધો દાખલ કરવા માટે કહેવામાં આવે છે જે નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે.કે તે તબક્કે સંબંધિત વ્યક્તિ પોતાની પસંદગી વ્યક્ત કરવા માટે ખુદી છે જેથી પ્રસ્તાવિત જમીનને વધારાની જમીન તરીકે લેવાને બદલે, સંબંધિત વ્યક્તિની કેટલીક અન્ય જમીનને વધારાની જમીન તરીકે લેવી જોઈએ.મારા મતે આ અર્થઘટન ફોર્મ III ના ભાગ 'એફ' દ્વારા પણ ફરીથી લાગુ કરવામાં આવ્યું છે જે શહેરી જમીન (ટોચમર્યાદા અને નિયમન) નિયમો ૧૯૭૬ ની કલમ ૫ હેઠળ સૂચવવામાં આવ્યું છે. આ સ્વરૂપના ભાગ એફમાં શીર્ષક 'સમર્પણ કરવા માટેની જમીનની હદ (હેક્ટર અને ચોરસ મીટરમાં) અને ઓળખ (કામચલાઉ મૂલ્યાંકન મુજબ)' છે.ઉપરોક્ત શીર્ષકમાં 'કામચલાઉ' શબ્દનો ઉપયોગ નોંધપાત્ર છે. તેનો સ્પષ્ટ અર્થ એ છે કે ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટમાં જે પણ કહેવામાં આવ્યું છે તે કામચલાઉ છે અને તે સંબંધિત વ્યક્તિના વાંધાને આધિન છે.]

અમે આ ઢ્રષ્ટિકોણ સાથે આદરપૂર્વક સંમત છીએ કારણ કે કલમ ૬ થી ૧૦ ની યોજના પરથી તે સ્પષ્ટ છે કે જ્યાં સુધી વાંધાઓનો આખરે નિકાલ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટને અંતિમ સ્વરૂપ આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી સક્ષમ અધિકારી તેને બદલવા અથવા બદલવા માટે ખુલા રહેશે.તેથી જો સંબંધિત પક્ષ મહત્તમ મર્યાદાની અંદર ખાલી જમીન અંગે તેની પસંદગીમાં ફેરફાર કરવા માંગે છે, જેને તે જાળવી રાખવા માંગે છે, તો તે ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટને અંતિમ સ્વરૂપ ન મળે ત્યાં સુધી આમ કરી શકે છે.અમે પહેલેથી જ નિર્દેશ કર્યો છે કે જો કલમ ૮ (૩) હેઠળ દાખલ કરવાના વાંધાઓ એવા હોય કે જેની કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી મુક્તિ અરજી પર સીધી સુનાવણી હોય અને જો મુક્તિ અરજીનો નિકાલ વાંધા પરના નિર્ણયને પ્રભાવિત કરે તેવી શક્યતા હોય, તો જો તથ્યો અને સંજોગો માંગ કરે તો તે કલમ ૮ (૩) ના તબક્કે રોકવા માટે સક્ષમ અધિકારી માટે ખુલા રહેશે.તેથી અમારો અભિપ્રાય છે કે અરજીકર્તાઓ માટે વિદ્ધાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતમાં કોઈ યોગ્યતા નથી.

૧૭. હવે કાયદાની કલમ ૨૦ નોન-ઓબ્સ્ટન્ટ કલમથી શરૂ થાય છે-"આ પ્રકરણની ઉપરોક્ત કોઈપણ જોગવાઈઓમાં કંઈપણ હોવા છતાં"-અને રાજ્ય સરકારને અધિનિયમના પ્રકરણ III ની જોગવાઈઓમાંથી ખાલી જમીનને મુક્તિ આપવાની સત્તા આપે છે. પેટાખંડ કલમો (એ) અને (બી)(૧) તેથી, કલમ ૨૦ નો ઉપયોગ ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીન ધરાવતી વ્યક્તિ દ્વારા કરી શકાય છે. પ્રકરણ III ની જોગવાઈઓમાંથી મુક્તિ જાહેર હિતમાં અથવા મહત્તમ

મર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીનના ધારકને થતી અનુચિત મુશ્કેલીઓને ટાળવા માટે આપી શકાય છે. કલમ ૨૦ (૧) ની કલમ (એ) અને (બી) ની સાદી ભાષા પરથી સ્પષ્ટ છે કે અરજી કરનાર વ્યક્તિ ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીનની ધારક હોવી જોઈએ. જો અરજદાર પાસે ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ જમીન ન હોય તો મુક્તિ માટે અરજી કરવાની જરૂર ઊભી થઈ શકે નહીં. એ પણ સમજવું જરૂરી છે કે વધારાની જમીનનું સંપાદન પૂર્ણ થાય અને રાજ્ય સરકારને સોંપવામાં આવે તે પહેલાં કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે મુક્તિ માટેની અરજી કરી શકાય છે. પ્રકરણ III ની યોજના એ પણ દર્શાવે છે કે કલમ ૬ દ્વારા માત્ર ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીન ધરાવતી વ્યક્તિઓએ જ તેમના દ્વારા રાખવામાં આવેલી ખાલી જમીનનો ઉદ્દેશ કરતા અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા સક્ષમ અધિકારી સમક્ષ નિવેદન દાખલ કરવું જરૂરી છે. કલમ ૬ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલા નિવેદનના આધારે જ સક્ષમ સત્તામંડળે કલમ ૮(૧) હેઠળ ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ તૈયાર કરવું પડે છે, જો કે આવી તપાસ પછી જે તેને યોગ્ય લાગે છે. તેથી, તે સ્પષ્ટ છે કે આ જોગવાઈઓ ટોચમર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીન ધરાવતી વ્યક્તિઓને લાગુ પડે છે. કલમ ૬ હેઠળ નિવેદન દાખલ કરવામાં નિષ્ફળતા કાયદાની કલમ ૩૮ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર છે. તેથી, તે અનુસરે છે કે જે લોકો કલમ ૨૦(૧) હેઠળ અરજી કરે છે તેઓ ટોચમર્યાદાની મર્યાદા કરતાં વધુ ખાલી જમીનના ધારકો હશે. કલમ ૨૦ ૧) માં મુક્તિ માટે અરજી કરવા માટે કોઈ સમયમર્યાદા નક્કી કરવામાં આવી નથી, તેથી તે અનુસરે છે કે આવી અરજી જમીન સંપાદન અને રાજ્ય સરકારમાં નિહિત થાય તે પહેલાં કોઈપણ તબક્કે કરી શકાય છે. વિલંબિત તબક્કે મુક્તિ માટે અરજી

કરીને વધારાની જમીન સંપાદન તરફ દોરી જતી પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરવામાં વિલંબ કરવા માટે કલમ ૨૦ (૧) નો આશ્રય લઈ શકાય તેવા કિસ્સાઓ પણ ઊભી થઈ શકે છે. પરંતુ આ તમામ મુશ્કેલીઓને ટાળી શકાય છે જો કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ અરજી પ્રાપ્ત થયા પછી જ રાજ્ય સરકાર સમય ગુમાવ્યા વિના તેનો તાત્કાલિક નિકાલ કરે. કલમ ૨૦ (૧) હેઠળની અરજીના નિકાલ માટે ઘણો સમય કેમ લેવો જોઈએ તેનું અમને કોઈ કારણ દેખાતું નથી. પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે શું કલમ ૮(૧) ના તબક્કે કાર્યવાહી અટકાવવી યોગ્ય રહેશે કારણ કે રાજ્ય સરકાર કોઈ કારણસર કલમ ૨૦(૧) હેઠળ મુક્તિ અરજીનો નિકાલ કરવામાં નિષ્ફળ રહી છે—અહીં દલીલ એ હતી કે જ્યાં સુધી મુક્તિ અરજીનું પરિણામ ખબર ન પડે ત્યાં સુધી જમીન ધારક તેની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી શકશે નહીં કે તે જમીનનો કયો ભાગ ટોચમર્યાદાની મર્યાદામાં રાખવા માંગે છે, જેનો અમે અગાઉ નિકાલ કર્યો છે. અમે અગાઉ ધ્યાન દોર્યું છે કે વધારાની જમીનના માલિકે તે સમયે પોતાની પસંદગી કરવી જરૂરી છે કે જ્યારે તે નિયમોના નિયમ ૩ સાથે વાંચીને કાયદાની કલમ ૬ હેઠળ નિર્ધારિત ફોર્મમાં નિવેદન દાખલ કરે ત્યારે તે કઈ જમીનને ટોચમર્યાદાની મર્યાદામાં રાખવા માંગે છે. આ ફોર્મ દાખલ કરતી વખતે તેણે એ પણ જણાવવું પડશે કે શું તેણે કલમ ૨૦ હેઠળ મુક્તિ માટે અરજી કરી છે કે કેમ અને કયા સંદર્ભમાં મુક્તિ માંગવામાં આવી છે તે જમીનની વિગતો આપવી પડશે. નર્મદાબેન ના કેસમાં આ વતી જે અવલોકનો આપણે અગાઉ કાઢ્યા છે તે ફક્ત ફક્ત ૨ માં જોવા મળે છે. કાયદાની કલમ ૨૦માં બિનજરૂરી કલમનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, ડિવિઝન બેન્ચે અવલોકન કર્યું છે કે જમીન વધારાની હોવાની ઘોષણા

કાયદાની કલમ ૨૦ હેઠળ અરજી પર નિર્ણય લેવામાં આવે તે પછી જ કરી શકાય છે.કોર્ટ પછી ઉમેરવા માટે આગળ વધે છે કે પ્રકરણ III ની જોગવાઈઓની એકંદર વિચારણા એવી ધારણા કરે છે કે તમામ જોગવાઈઓને સંપૂર્ણ અસર આપવામાં આવશે જેથી સમસ્યાને ઉકેલવાની સુસંગત પ્રણાલી વિકસાવવામાં આવે.તેના મતે, "જો કલમ ૮ (૧) અને ૮ (૩) હેઠળની ઘોષણા એક રીતે અથવા અન્ય રીતે આગળ વધે છે, તો મુકિત માટેની અરજીનો નિર્ણય, તે ઘોડાની સામે ગાડી મૂકવા સમાન હશે". આ વતી વિસ્તૃત વર્ણન એ છે કે જો અરજી આખરે મંજૂર કરવામાં આવે, તો કાયદાની કલમ ૬ હેઠળ નિવેદન દાખલ કરવાથી આગળ વધવું એ અર્થહીન કવાયત હશે. આ વતી ડિવિઝન બેન્ચે આપેલા કારણો ખૂબ જ સંક્ષિપ્ત હોવાથી, તે આધારની પ્રશંસા કરવી મુશ્કેલ છે કે જેના પર ડિવિઝન બેન્ચે નિષ્કર્ષ કાઢ્યો હતો કે જો છૂટ માટેની અરજી દાખલ કરવામાં આવે અને કાયદાની કલમ ૨૦(૧) હેઠળ બાકી હોય તો કલમ ૬ તબક્કાથી આગળ વધવું યોગ્ય રહેશે નહીં. ડિવિઝન બેન્ચ એ વાતની કદર કરવામાં નિષ્ફળ રહી છે કે કલમ ૮(૨) માં ઉલ્લેખિત વિગતો ધરાવતું કલમ ૮(૧) હેઠળ તૈયાર કરવામાં આવતું ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ કલમ ૬ હેઠળ સંબંધિત વ્યક્તિ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા નિવેદન પર આધારિત હોવું જોઈએ અને તે માત્ર કામચલાઉ પ્રકૃતિનું હોવું જોઈએ અને સંબંધિત વ્યક્તિ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા વાંધાઓ, જો કોઈ હોય તો, તેના નિકાલ પછી જ તેને અંતિમ સ્વરૂપ આપી શકાય છે.તે તબક્કે સક્ષમ સત્તામંડળે તેના મનને લાગુ કરવું જોઈએ કે શું વાંધાઓનો નિકાલ કરી શકાય છે કે કેમ-મુકિત અરજીની પેન્ડન્સીને સહન ન કરીને. જો મુકિત

અરજીની પેન્ડન્સી સંબંધિત પક્ષ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા વાંધાઓ પર સક્ષમ અધિકારીના નિર્ણયને પ્રભાવિત કરે તેવી શક્યતા હોય, તો સક્ષમ અધિકારી તે તબક્કે કાર્યવાહીની ધરપકડ કરવાનો નિર્ણય કરી શકે છે અને મુક્તિ અરજી પર રાજ્ય સરકારના નિર્ણયની રાહ જોઈ શકે છે. કલમ ૨૦(૧) હેઠળ જે જમીનના સંદર્ભમાં છૂટનો દાવો કરવામાં આવ્યો છે તેની સાથે જો વાંધાની કોઈ સુસંગતતા નથી, તો અમે સમજી શકતા નથી અને શા માટે સક્ષમ સત્તામંડળે વાંધાનો નિકાલ કરવા માટે આગળ વધવું જોઈએ નહીં. તેથી, અગાઉ જણાવ્યા મુજબ, અમે કલમ ૮(૩) તબક્કા સુધી આગળ વધવા માટે કોઈ વાંધો જોતા નથી કારણ કે તેનાથી સંબંધિત વ્યક્તિના અધિકારો પર પ્રતિકૂળ અસર થવાની સંભાવના નથી. જ્યારે સક્ષમ અધિકારી કલમ ૮(૩) ના તબક્કે પહોંચે છે અને વાંધાઓ મેળવે છે અને તેમને નિર્ણય લેવાની જરૂર હોય ત્યારે જ તેણે છૂટ અરજીની પેન્ડન્સી હોવા છતાં કલમ ૮(૪) હેઠળ આદેશ પસાર કરવા માટે આગળ વધવું જોઈએ કે કેમ તે પ્રશ્ન પર તેનું મન લાગુ કરવું જોઈએ. તેથી, અમે આ દલીલથી પ્રભાવિત નથી કે જો કાર્યવાહીને કલમ ૬ ના તબક્કાથી આગળ જવાની મંજૂરી આપવામાં આવે, તો તે ઘોડા સામે ગાડી મૂકવા સમાન હશે અથવા જો આખરે કાયદાની કલમ ૨૦(૧) હેઠળ મુક્તિ આપવામાં આવે તો તે કવાયતને અર્થહીન બનાવશે. અગાઉ સૂચવ્યા મુજબ, તે ખરેખર સાચું છે કે કલમ ૨૦(૧) હેઠળની અરજીનો વહેલી તકે નિકાલ કરવાનો રાજ્ય સરકારનો પ્રયાસ હોવો જોઈએ, પરંતુ અમે એ અભિપ્રાય તરફ વળતા નથી કે માત્ર મુક્તિ માટેની અરજી બાકી હોવાથી, આવી અરજીનો નિર્ણય ન થાય ત્યાં સુધી કલમ ૮

તબક્કાની બહારની સમગ્ર પ્રક્રિયા અટકી જવી જોઈએ.અમારા મતે, સામાન્ય રીતે પ્રક્રિયા કલમ ૮ (૩) તબક્કા સુધી ચલાવી શકાય છે અને તે તબક્કે સક્ષમ સત્તામંડળે તેના મનને લાગુ કરવું જોઈએ કે શું વાંધાઓની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને કલમ ૮ (૪) હેઠળ વાંધાને પ્રતિકૂળ આદેશ પસાર કરવો ઇચ્છનીય છે કે કેમ. જે જમીનના સંદર્ભમાં મુક્તિ માંગવામાં આવી છે તેની સાથે જો વાંધાની કોઈ સુસંગતતા નથી, તો અમને કોઈ કારણ દેખાતું નથી કે સક્ષમ સત્તામંડળે કલમ ૧૦ (૨) તબક્કા સુધી આગળ ન વધવું જોઈએ.ઉપરોક્ત કારણોસર અમને ડર છે કે અમે નિર્મલાબેનના કેસના ફકરા ૨ માં વ્યક્ત કરેલા અભિપ્રાયને સ્વીકારી શકતા નથી.

૧૮. અમે ભાગ લઈએ તે પહેલાં, અમે જણાવવા માંગીએ છીએ કે કાયદામાં કલમ ૮(૩) તબક્કા સુધી પ્રારંભિક રીતે આગળ વધવા અને પછી દરેક કેસમાં કલમ ૧૦(૨) તબક્કા સુધી આગળ વધવાની મંજૂરી છે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે સક્ષમ અધિકારી માટે તે ખુલ્લું હોવા છતાં, આપણે ભારપૂર્વક જણાવવું જોઈએ કે કલમ ૨૦(૧) હેઠળ કરવામાં આવેલી મુક્તિ અરજીનો તાત્કાલિક અને સમય ગુમાવ્યા વિના નિકાલ કરવાનો રાજ્ય સરકારનો પ્રયાસ હોવો જોઈએ. જો કલમ ૬ હેઠળ નિવેદન દાખલ કર્યા પછી તરત જ અને કલમ ૮(૧) હેઠળ ડ્રાફ્ટ સ્ટેટમેન્ટ તૈયાર કરવામાં આવે તે પહેલાં મુક્તિ માટેની અરજી કરવામાં આવે, તો રાજ્ય સરકારનો પ્રયાસ કલમ ૨૦(૧) હેઠળ કરવામાં આવેલી અરજીનો નિકાલ કરવાનો હોવો જોઈએ. જો મુક્તિ અરજી, જોકે, કાર્યવાહીને અટકાવવાના

દષ્ટિકોણથી મોડેથી કરવામાં આવે તો તે એક અલગ બાબત હશે પરંતુ આવા કિસ્સાઓમાં પણ મુક્તિ અરજીનો નિકાલ તાત્કાલિક ન થવો જોઈએ તેનું કોઈ કારણ નથી. અમારા મતે, રાજ્ય સરકારે તેના અધિકારીઓને સૂચના આપવી જોઈએ કે જેઓ કાયદાની કલમ ૨૦(૧) હેઠળ કરવામાં આવેલી મુક્તિ અરજીઓ સાથે વ્યવહાર કરવા માટે સક્ષમ છે, તેઓ નિયત સમયમર્યાદામાં એટલે કે છ મહિનાની અંદર આવી અરજીઓનો નિકાલ કરે જેથી કાયદાની કલમ ૮ થી ૧૦ હેઠળની કાર્યવાહી કોઈપણ તબક્કે અટકાવી ન શકાય. આપણે હવે મુક્તિ અરજીઓના વહેલા નિકાલની જરૂરિયાત પર ભાર મૂકવાની જરૂર નથી.

૧૯. અમે ઉપર ઉલ્લેખિત બે મુદ્દાઓનો જવાબ આપ્યો છે. આ બંને અરજીઓ હવે કાયદા અનુસાર આગળના હુકમો સબબ આવા કેસો સાથે વ્યવહાર કરતા વિદ્વાન સિંગલ જજ સમક્ષ મૂકવામાં આવશે.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official

purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.